

Förskoleklassen

– uppdrag, innehåll och kvalitet

Förskoleklassen

– uppdrag, innehåll och kvalitet

Beställningsuppgifter:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76
Telefax: 08-690 95 50
E-post: skolverket@fritzes.se

Beställningsnr: 14:1419
ISBN: 978-91-7559-125-4

Omslagsbild: Magnus Rietz

Foto inlagan: Sid 18 Christian Ljung, sid 26 Elisabeth Ohlson Wallin,
sid 60 och 62 Jessica Lindegren, sid 63 Emelie Halldén, sid 64 Marie Linnér/Scandinav

Upplaga: 30 000
Tryck: Danagård LITHO 2014

Förord

När en ny skollag och nya läroplaner infördes 2011 innebar det förändringar även för förskoleklassen. Förskoleklassens uppdrag regleras i ett eget kapitel i skollagen och förskoleklassen ska följa läroplanen för grundskolan, specialskolan eller same-skolan i tillämpliga delar.

Syftet med utbildningen i förskoleklassen är att stimulera elevernas utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning. Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov samt främja allsidiga kontakter och social gemenskap. Detta stödmaterial är tänkt att bidra till ökad kunskap om och förståelse för förskoleklassens uppdrag, innehåll och kvalitetsutveckling med utgångspunkt i skollag och läroplan. I stödmaterialet ges exempel från praktiken och från forskning om förskoleklassen.

Ett stort tack till alla som har haft synpunkter på materialet under arbetets gång och till alla som delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter.

Stödmaterialet har utvecklats i samråd med forskare inom området; Helena Ackesjö, Linnéuniversitetet och Ingmarie Munkhammar, Luleå tekniska universitet. Vidare har Eva Edlund och Magdalena Molin från Skolinspektionen samt Elke Mackel Karlsson från Specialpedagogiska skolmyndigheten deltagit i arbetet.

Materialet är skrivet av Agneta Gatu Rehnberg, Anna Löfström, Christina Björkenvall Starrost och Bellita Torén.

Skolverkets förhoppning är att materialet ska bidra till lärares och rektorers gemensamma reflektioner och diskussioner om förskoleklassens uppdrag, innehåll och kvalitet.

Kjell Hedwall

Chef för utbildningsavdelningen

Bellita Torén

Undervisningsråd, projektledare

Innehåll

Förord	3
Inledning	5
Läsanvisning	6
1. Förskoleklassens uppdrag	7
Förskoleklassen i skollagen	7
Förskoleklassen i läroplanen	8
2. Förskoleklassens utveckling	11
Statliga intentioner	11
Forskning och utredningar	12
Förskoleklassens utmaningar	13
3. Lärande och lek i förskoleklassen	15
Synen på lärande i läroplanen	15
Lek som lärande	16
4. Den pedagogiska miljön	24
5. Läraren i förskoleklassen	29
6. Undervisningen i förskoleklassen	32
Undervisningens inriktning	32
Planering av undervisningen	33
Genomförande av undervisningen	35
Uppföljning av undervisningen	35
7. Modersmål i förskoleklassen	41
8. Övergångar och samverkan	47
Övergångar mellan olika skolformer	47
9. Att följa upp elevernas utveckling och lärande	54
Samverkan och samarbete mellan förskoleklassen och hemmet	54
10. Systematiskt kvalitetsarbete i praktiken	58
Referenser	65

Inledning

Detta stödmaterial riktar sig i första hand till lärare och förskollärare i förskoleklass¹ och rektorer som leder och samordnar det pedagogiska arbetet vid en skolenhet. Materialet kan även vara av intresse för skolhuvudmän, verksamma i förskolan, fritidshemmet, grundskolan, specialskolan, sameskolan och grundsärskolan som ska samarbeta och samverka med förskoleklassen.

Alla barn som är bosatta i Sverige har rätt till plats i förskoleklass från och med höstterminen det år de fyller sex år. Till förskoleklassen kommer elever med olika erfarenheter och det är förskoleklassens uppgift att se till att varje elev utifrån sina egna förutsättningar och behov kan utvecklas så långt som möjligt.

När förskoleklassen infördes 1998 var syftet bland annat att föra in förskolans pedagogik i skolan. Förskoleklassens specifika identitet skulle kännetecknas av en kombination av förskolans och skolans arbetssätt och pedagogik. Lek, omsorg, skapande och barnets eget utforskande skulle få genomslag även i skolan. Det framhölls att förskoleklassen skulle fungera som en bro mellan förskolan och skolan. Ett ökat pedagogiskt samarbete mellan förskolan och skolan skulle bidra till att utveckla en helhetssyn på barn samt barns lärande och utveckling, vilket skulle leda till en bättre kvalitet i verksamheterna. Förhoppningen var att en ny pedagogik och ett nytt förhållningssätt på så sätt skulle kunna utvecklas.

När det här materialet skrivs pågår en utredning vars uppdrag är att föreslå hur en tioårig grundskola med obligatorisk skolstart från sex års ålder lämpligast skulle kunna införas. En utgångspunkt för uppdraget är att "lågstadiet", årskurs 1–3, ska kompletteras med en årskurs, dvs. den nuvarande förskoleklassen. Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2015.

1. Fortsättningsvis används benämningen *lärare i förskoleklass* och då åsyftas: "... lärare eller förskollärare som har en utbildning som är avsedd för den undervisning som läraren eller förskolläraren ska bedriva" (2 kap. 13 § skollagen (2010:800)).

Läsanvisning

Stödmaterialet är skrivet så att det kan läsas som en helhet, men det går också bra att läsa varje avsnitt för sig. De olika avsnitten kompletteras med exempel från praktiken där lärare, rektorer, skolhuvudmän och forskare utifrån sina erfarenheter berättar om hur verksamheten i förskoleklassen kan bedrivas.

Materialet omfattar tio avsnitt. Det första avsnittet handlar om förskoleklassens uppdrag enligt skollag och läroplan. Därefter följer ett avsnitt om förskoleklassens utveckling. I de följande avsnitten tre till och med sex behandlas frågor som rör lärande, lek och skapande, den pedagogiska miljöns betydelse, läraren i förskoleklassen, undervisningens inriktning, planering och genomförande samt uppföljning av undervisningen. I avsnitt sju behandlas modersmål och i avsnitt åtta övergångar och samverkan varefter det ingår en övergripande beskrivning avseende uppföljning av elevernas utveckling och lärande. I avsnitt tio beskrivs översiktligt det systematiska kvalitetsarbetet.

Till vissa avsnitt finns diskussionsfrågor som syftar till reflektion kring den egna verksamheten och hur den är utformad i förhållande till de nationella målen. Frågorna kan med fördel fungera som utgångspunkt vid diskussioner på arbetslags-träffar och studiedagar. Frågorna kan även vara av intresse för rektorn när det gäller det övergripande arbetet med förskoleklassen.

1. Förskoleklassens uppdrag

Det här avsnittet förtydligar förskoleklassens uppdrag utifrån skollagen och läroplanen.

Förskoleklassen i skollagen

Enligt skollagen är det grundläggande syftet för all utbildning liksom för förskoleklassen följande:

Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.

I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare.²

I skollagen behandlas områden som utgör grundfundament för skolväsendet som omfattar värdegrund, lika tillgång till utbildning, likvärdig utbildning, elevernas rätt till stöd och stimulans samt de olika utbildningarnas övergripande syfte. Dessa delar ska genomsyra all utbildning, det vill säga även förskoleklassen. Mer om detta finns i de kommande avsnitten i materialet.

2. 1 kap. 4 § skollagen (2010:800).

DET PRECISERADE SYFTET MED UTBILDNINGEN I FÖRSKOLEKLASSEN

I 9 kap. 2 § skollagen³ står det att:

- Förskoleklassen ska stimulera elevers utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning.
- Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov.
- Förskoleklassen ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.

Enligt skollagen⁴ och barnkonventionen⁵ ska barnets bästa vara utgångspunkten för all verksamhet. Barnets inställning ska så långt det är möjligt klarläggas och barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne. Barnets bästa ska komma i främsta rummet. Grundläggande för barnets bästa är att inhämta och beakta barnens åsikter.⁶

Enligt skollagen ska det för eleverna i förskoleklassen finnas elevhälsa som främst ska vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevhälsan omfattar medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas. Det ska finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.⁷

Förskoleklassen i läroplanen

Enligt förordningar om läroplaner för grundskolan, specialskolan och sameskolan ska respektive läroplan gälla i tillämpliga delar för förskoleklassen.⁸ Förskoleklassen vid specialskolor och sameskolor ska tillämpa specialskolans respektive sameskolans läroplan. För övriga förskoleklasser gäller grundskolans läroplan. Dessa läroplaner är i huvudsak likalydande i del ett och två. I läroplanen för sameskolan och specialskolan finns dock ett tvåspråkighetsuppdrag vilket innebär att förskoleklassen sär-

3. 9 kap. 2 § skollagen (2010:800).

4. 1 kap. 10 § skollagen (2010:800).

5. FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 45.

6. Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.

7. 2 kap. 25 § skollagen (2010:800).

8. Skolverket, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, (Lgr 11); *Läroplan för specialskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, (Lspec 11); *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, (Lsam 11). Fortsättningsvis åsyftas även dessa läroplaner när Lgr 11 anges.

skilt behöver arbeta med fokus på elevernas utveckling mot tvåspråkighet. För att underlätta läsningen av detta stödmaterial används i fortsättningen endast begreppet *läroplan* och då avses läroplanerna för ovan nämnda skolformer.

Förskoleklassen är avsedd för elever som kommer att fullgöra sin skolplikt inom ramen för grundskolan, specialskolan, sameskolan och elever med utvecklingsstörning som från och med årskurs ett har rätt att bli mottagna i grundsärskolan.

LÄROPLANEN INNEHÅLLER TRE DELAR

1. Skolans värdegrund och uppdrag

Läroplanens första del "Värdegrund och uppdrag" är en utveckling av och komplettering till skollagens övergripande mål.⁹ De övergripande målen finns i kapitel 1 i skollagen och gäller för hela skolväsendet således även för förskoleklassen. I läroplanens första del behandlas "Grundläggande värden", "Förståelse och medmänsklighet", "Saklighet och allsidighet", "En likvärdig utbildning", "Rättigheter och skyldigheter", "Skolans uppdrag" och "Varje skolas utveckling".

2. Övergripande mål och riktlinjer

Läroplanens andra del "Övergripande mål och riktlinjer" anger inriktningen på skolans arbete och de normer och värden samt kunskaper som alla elever bör ha utvecklat när de lämnar grundskolan. De syften som skollagen anger för förskoleklassen innebär att läroplanens mål och riktlinjer under rubrikerna "Normer och värden", "Kunskaper", "Elevernas ansvar och inflytande", "Skola och hem", "Övergång och samverkan", "Skolan och omvärlden", "Bedömning och betyg", samt "Rektorns ansvar" till stor del också är tillämpliga för förskoleklassen. Texterna är dock språkligt formulerade med utgångspunkt i skolans verksamhet. Det innebär att lärarna i förskoleklassen behöver tillämpa skrivningarna i läroplanen inom ramen för förskoleklassens verksamhet. Till exempel riktar sig delar av avsnittet "Bedömning och betyg" i första hand till lärare som sätter betyg.

Exempel på hur de övergripande målen i läroplanens andra del kan integreras i undervisningen finns i avsnitt sex i detta material.

9. Prop. 2009/10:165.

3. Kursplaner

Den tredje delen i läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet innehåller kursplaner för grundskolans olika ämnen. Kursplanerna bygger på kunskapsmålen i läroplanens andra del (2.2) under rubriken ”Kunskaper”. Kursplanerna riktar sig direkt till grundskolan.

I och med att förskoleklassen ska stimulera elevers utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning kan det dock vara värdefullt för lärarna i förskoleklassen att vara orienterade om innehållet i kursplanerna.

Kursplanerna kompletteras med kunskapskrav. I förskoleklassen utgår elevens rätt till särskilt stöd från bedömningen av hur eleven utvecklas i riktning mot de kunskapskrav som senare kommer att ställas i den aktuella obligatoriska skolformen.¹⁰

I de kommande avsnitten förtydligas och exemplifieras förskoleklassens uppdrag med utgångspunkt i skollagen och läroplanen.

10. Den aktuella obligatoriska skolformen kan vara grundskolan, specialskolan, sameskolan eller grundsärskolan.

2. Förskoleklassens utveckling

Förskoleklassens uppdrag är att utveckla en undervisning som främjar alla elevers utveckling och lärande utifrån deras olika förutsättningar och behov. Lärarnas utmaning är att möta elevernas förväntningar när de kommer till förskoleklassen och förbereda dem för fortsatt utbildning med bibehållen lust att lära. En förutsättning för att detta ska bli möjligt är att lärare i förskoleklassen känner till innehållet i både förskolans och grundskolans läroplaner. För att underlätta den förståelsen är det bra att gå tillbaka till intentionerna bakom förskoleklassens tillkomst samt ta del av forskning och utredningar som har undersökt detta närmare.

Statliga intentioner

Allt sedan förskoleklassen etablerades 1998 har förskoleklassens roll varit att bidra till en ökad integration mellan förskola, grundskola och fritidshem.¹¹ Tanken var att nya arbetssätt och ett nytt pedagogiskt förhållningssätt skulle utvecklas. Förskolans och skolans olika traditioner och kulturer skulle mötas och bilda en ny pedagogisk praktik där förskoleklassens roll skulle vara att förena förskolans och skolans pedagogik.¹² Förskoleklassen skulle utgöra en bro mellan förskolan och grundskolan. Ett ökat pedagogiskt samarbete skulle bidra till att utveckla en helhetssyn på barn och barns lärande och utveckling, vilket skulle leda till en bättre kvalitet i verksamheterna. Lek, omsorg, skapande och barnets eget utforskande skulle få genomslag i skolan samtidigt som eleverna skulle förberedas för fortsatt utbildning.

Drygt tio år senare beskrivs inriktningen för undervisningen i förskoleklassen i regeringens proposition om den nya skollagen som att den bör vara en kombination av förskolans och grundskolans arbetssätt och pedagogik. Lek och skapande lyfts fram som väsentliga delar i det aktiva lärandet och det betonas att elevens lust och nyfikenhet ska tas tillvara i verksamheten. Utgångspunkten ska vara att lärande sker ständigt och inte bara i arrangerade inlärningsituationer.¹³ Lekens

11. Prop. 1997/98:94, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.*

12. Skolverket, *Förskoleklass – 6-åringars skolform? Integration förskoleklass – grundskola – fritidshem*, Skolverkets delrapport nr 2, Liber, Stockholm, 2000; Skolverket, *Att bygga en skolform för 6-åringar. Om integration förskoleklass, grundskola och fritidshem*. Rapport nr 201, Stockholm: Liber, 2001.

13. Prop. 2009/10:165.

betydelse för att eleverna ska tillägna sig kunskaper, särskilt under de tidiga skolåren, förstärks i den nu gällande läroplanen.¹⁴ Även skapande arbete och möjlighet att genom de estetiska ämnena få uppleva olika uttryck för kunskaper ska enligt läroplanen vara inslag i skolans verksamhet.

Forskning och utredningar

Det har sedan förskoleklassen infördes bedrivits forskning och utredningar om i vilken utsträckning intentionerna med förskoleklassen har fått genomslag och blivit verklighet. I dessa studier framkommer bland annat att det inte alltid har varit lätt att förena förskolans och skolans arbetssätt och pedagogik.¹⁵ Å ena sidan finns det studier som visar att förskoleklassen på vissa håll har blivit en skolförberedande verksamhet.¹⁶ Å andra sidan finns det studier som visar att det finns förskoleklasser där förskolans tradition dominerar.¹⁷ Viss forskning ifrågasätter att förskoleklassen skulle vara ”skolifierad”. Här menar man att det snarare bygger på en förlegad myt om hur skolans verksamhet fungerar idag och att det finns ett likartat förhållnings-sätt i förskola, förskoleklass och skola där omsorg, trygghet och välbefinnande anses vara grunden till allt lärande.¹⁸ Samtidigt lyfter annan forskning fram att det är det individuella deltagandet som blir mer synligt i årskurs 1 jämfört med i förskoleklassen.¹⁹ En samstämmig bild bland forskarna är emellertid att barn som tidigt vistas i stimulerande lärmiljöer där det erbjuds tillfällen till interaktion och lek med kamrater och med kunniga och intresserade vuxna, får bättre möjligheter att utvecklas och lära sig än barn som inte har tillgång till dessa miljöer. Samman-

14. Jfr Lpo94 där det står: ”Särskilt under de tidiga skolåren har leken stor betydelse för att eleverna skall tillägna sig kunskaper.”. I Lgr11 finns denna formulering också med men förstärkt med att: ”...skapande arbete och lek är väsentliga delar i det aktiva lärandet.”.

15. Se bl.a. Davidsson, 2002; Gustafsson, 2003; Haug, 1992; Karlsson, Melander, Prieto & Sahlström, 2006; Munkhammar, 2001; Nilsson, 2003; Skolverket, 2001; Thyren, 2013.

16. Se bl.a. Karlsson, Melander, Prieto & Sahlström, 2006; Skolverket 2006; Thörner 2007.

17. Se bl.a. P. Hakkarainen, Narrativ Learning in the Fifth Dimension, *Outlines Critical Practice Studies*, (6), 1, 2004, 5–20.

18. E. Gannerud & K. Rönnerman, *Innehåll och innebörd i lärares arbete i förskola och skola: En fallstudie ur ett genusperspektiv*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2006.

19. M. Heikkilä, *Kommunikativa resurser för lärande. Barns gester, blickar och tal i tre skolmiljöer*, Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Education, 2006.

fattningsvis framkommer det i olika undersökningar att förskoleklassens syfte och verksamhet behöver tydliggöras.²⁰

Förskoleklassens utmaningar

Förskoleklassen har som uppgift att stimulera elevers utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning. Vad innebörden blir i att förbereda eleverna för fortsatt utbildning är beroende av vilken syn på barn, kunskap och lärande som ligger till grund för den praktik man utvecklar. Lärarna i förskoleklassen behöver utifrån detta perspektiv informera sig om vilka erfarenheter och kunskaper barnen har utvecklat och hur dessa kan följas upp och vidareutvecklas i förskoleklassen. Lärarna i grundskolan behöver på motsvarande sätt informera sig om de elever som de tar emot från förskoleklassen. En utmaning i samband med detta är att skapa en progression i lärandet både på den enskilda elevens nivå och på grupp-nivå.

Enligt läroplanen ska läraren ta hänsyn till varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Det finns forskning som pekar på att ju mer läraren utgår från elevernas erfarenhetsvärld, desto mer aktiva blir eleverna. Detsamma gäller när lek och lärande integreras eftersom lärarna då underlättar lärandesituationen för eleverna.²¹

Enligt skollagen ska elever ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.²² Detta innebär att utmana eleverna men även att uppmärksamma om förskoleklassens aktiviteter uppfattas som svåra av eleverna. Om utmaningarna är för få, om till exempel aktiviteter i förskoleklassen i huvudsak innebär en upprepning av det som eleverna tidigare har gjort i förskolan, kan de utmaningar som förskoleklassen har möjlighet att erbjuda eleverna i deras lärande utebli.²³ Om förändring ska äga rum så behöver

20. SOU 2010:67. *I rättan tid? Om ålder och skolstart*, Stockholm.

21. A. Simeonsdotter Svensson, *Den pedagogiska samlingen i förskoleklassen. Barns olika sätt att erfara och hantera svårigheter*. Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2009; M. Nilsson, *Transformation through integration: An Activity Theoretical Analysis of School Development as Integration of Child Care Institutions and the Elementary School. Dissertation*, Diss. Helsingfors: Helsingfors universitet, 2003.

22. 3 kap. 3 § skollagen (2010:800).

23. H. Ackesjö, *Från förväntningar till motstånd och anpassning: Fyra barns övergångar till och från förskoleklass*, *Nordisk Barnehaveforskning*, 6, 2013, 1–23.

lärarna få tid och utrymme till samtal och reflektion om förändrade strukturer, pedagogik och ett nytt innehåll. För att lärarna i förskoleklassen ska kunna utveckla sin praktik behöver de få tid och utrymme till samtal och reflektion (läs mer om detta i avsnitt fem).²⁴

24. I. Munkhammar, *Från samverkan till integration: arena för gömda motsägelser och förgivet tagna sanningar: en studie av hur förskollärare, fritidspedagoger och lärare formar en samverkan*, Diss. Luleå: Luleå Tekniska, 2001. L. Thyrén, *"Vi får ju inte riktigt förutsättningarna för att genomföra det som vi vill": En studie om lärares möjligheter och hinder till förändring och förbättring i praktiken*, Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothenburgensis, 2013.

3. Lärande och lek i förskoleklassen

I förskoleklassen har lärarna stora möjligheter att utforma och utveckla undervisningen på ett varierat sätt. Detta tydliggörs och exemplifieras i detta avsnitt.

Synen på lärande i läroplanen

Utbildningen inom hela skolväsendet ska främja en livslång lust att lära.²⁵ Uppdraget enligt läroplanen är att främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper.²⁶

Synen på lärande handlar till exempel om hur man uppfattar att elevens kunskapsutveckling sker, hur skolans arbete inriktas på att ge utrymme för olika kunskapsformer och hur lärande skapas där de olika kunskapsformerna bildar en helhet.

Läroplanen betonar vikten av att eleverna får uppleva olika uttryck för kunskaper. Det framhålls att drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form ska vara inslag i skolans verksamhet.²⁷ Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva ska varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därtill få tilltro till sin språkliga förmåga.²⁸

Läroplanens syn på lärande tar sin utgångspunkt i att eleverna lär sig i samspel med andra elever och vuxna i olika lärandemiljöer. Att organisera undervisningen så att den erbjuder möjligheter till samarbete med andra elever och med vuxna får därför stor betydelse. I det sociala samspelet kan vuxna uppmuntra eleverna och ge dem positiv respons vilket stödjer deras förutsättningar för lärande och hjälper dem att utveckla en positiv självbild. Vidare utgår läroplanen från att eleverna utvecklas och lär sig hela tiden och i alla sammanhang. Lärande sker också genom lek, skapande arbete och barnens eget utforskande där såväl kunskaper och färdigheter som sociala förmågor utvecklas.

25. 1 kap. 4 § skollagen (2010:800).

26. Lgr 11, s. 8.

27. Lgr 11, s. 10.

28. Lgr 11, s. 9.

REKTORNS ANSVAR

Rektorn leder och samordnar det pedagogiska arbetet vid skolenheten och ska särskilt verka för att utbildningen utvecklas.

(2 kap. 9 § skollagen)

Läroplanen betonar också vikten av att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap, det vill säga vikten av att elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende stimuleras och att eleverna uppmuntras att vilja pröva egna idéer och lösa problem.²⁹

Skolans uppdrag att främja lärande förutsätter en aktiv diskussion i den enskilda skolan om synen på kunskap och lärande. En viktig fråga att diskutera är skillnaden mellan att främja lärande och att förmedla kunskaper. Läroplanen betonar att kunskap inte är ett entydigt begrepp och kommer till uttryck i olika former - såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet. Att diskutera kunskapssynen handlar till exempel om att tillsammans diskutera vad som är viktig kunskap idag och i framtiden, hur kunskap utvecklas och hur kunskap visar sig.³⁰

Lek som lärande

I läroplanen lyfts leken fram som en väsentlig del av det aktiva lärandet. Särskilt under de tidiga skolåren har leken stor betydelse för att eleverna ska tillägna sig kunskaper.³¹ I leken kan eleverna bland annat bearbeta intryck, utveckla fantasi och kreativitet samt utveckla sin samarbets- och kommunikationsförmåga. Det är viktigt att det finns utrymme både för elevernas egna lekar och för lekar som är initierade av lärare. I leken kan eleverna utveckla förmågor som turtagning, samförstånd, koncentration och uthållighet.

Vikten av att möta barns nyfikenhet och vilja att utforska och lära genom lek betonas i forskningen. Det framkommer i olika studier att barn till exempel kan utveckla sin problemlösningsförmåga genom att pröva sig fram till lösningar i lekens form. Det handlar om att låta leken, både den spontana och den konstruerade, få ta utrymme i verksamheten. Att barn genom leken får upptäcka och undersöka utan att riskera att misslyckas eller förväntas komma fram till ett rätt eller fel svar stärker barns självkänsla. Detta kan leda till att barn vågar närma sig nya situationer vilket i sin tur kan motivera dem att vilja lära sig mer.³²

Forskning visar också att leken är den aktivitet som mest utmanar och stödjer de tidiga årens lärande och utveckling. I leken skapar barnet symboliskt tänkande

29. Lgr 11, s. 9.

30. Lgr 11, s. 10.

31. Lgr 11, s.9.

32. I. Pramling-Samuelsson & U. Mauritzon, *Att lära som sexåring*, Stockholm: Liber, 1997.

genom att de tillskriver ting och händelser andra betydelser än de har i verkligheten (en pinne kan till exempel vara en häst). I leken, det vill säga i fantasin och föreställningsvärlden, formulerar barn problem, experimenterar och utforskar världen.³³

Lek kan även främja utvecklingen av matematiskt tänkande genom att leken typiskt karaktäriseras av ett symboliskt och hypotetiskt tänkande.³⁴ Leken handlar också om att forma regler (till exempel i spel); att modellera, det vill säga att göra om och härma vissa drag från verkligheten, att förutsäga, gissa, uppskatta eller förmoda vad som skulle kunna hända och att utforska tal, former, mått, lägen och resonemang. Dessa utmärkande drag för lek anknyter till åtskilliga mål i läroplanen för förskolan och läroplanen för grundskolan.

Lärare i förskoleklassen behöver problematisera och reflektera över lekens betydelse och hur lek kan främjas och organiseras för att gynna lärandet. En viktig fråga att ställa blir då vad lek är.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Vad är viktig kunskap idag och i framtiden?
2. Diskutera skillnaden mellan att främja lärande och att förmedla kunskaper.
3. Hur ger vi alla elever möjlighet att använda olika uttrycksformer såsom språk, bild, musik, rytmik, drama och dans?
4. Hur organiserar och genomför vi arbetet så att eleverna får utveckla sin förmåga att lösa problem, undersöka, utforska och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt?
5. Vad är lek?

33. P. Hakkarinen & M. Bredikyte, The zone of proximal development in play and learning, *Cultural historical psychology* (5)2, 2008, 5–20.

34. A.J. Bishop, *Mathematical enculturation: A cultural perspective on mathematics education*. Dordrecht: Kluwer, 1988a; A.J. Bishop, Mathematics education in its cultural context. *Educational Studies in Mathematics*, 19, 1988b, 179–191.

ULLA WIKLUND

Estetik i läroplanen

– Det estetiska perspektivet i skolans samtliga ämnen löper som en röd tråd genom Lgr 11. Det är ett förhållningssätt där kunskap skapas tillsammans med andra. Eleverna får möjlighet att knyta ihop kunskap, erfarenheter, känslor, upplevelser och analys till en helhet.

Ulla Wiklund, föreläsare, författare och rytmiklärare, lyfter vikten av att integrera estetik i allt lärande. Hon menar att det estetiska perspektivet är ett förhållningssätt till lärande där elevernas egna erfarenheter utgör en grund för att bygga ny kunskap.

– Redan i förskoleklassen kan lärarna visa hur viktig varje elev är, säger Ulla. Eleven har rätt att delta aktivt och använda alla sina språk i sin språkutveckling, även de estetiska. Så kan elevernas alla språkförmågor utvecklas och tas tillvara.

Estetiken är synliggjord i Lgr 11 och enligt läroplanen ska eleverna också kunna lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt.

Olika sätt att gestalta kunskap

För att ge eleverna chans att uppleva olika uttryck för kunskaper och själva få pröva olika uttrycksformer som läroplanen anger gäller det att eleverna, utöver tal- och skriftspråk, får möjlighet att använda de estetiska språken som till exempel drama, rytmik, film, bild, poesi, musik och dans. Ulla framhåller vikten av lärarens roll för att det

”Drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form ska vara inslag i skolans verksamhet.” (Lgr 11, s 10)

estetiska ska bli ett lärande och inte bara en aktivitet i stunden.

– Mycket kan också komma från eleverna själva och lärarna behöver lyssna in och ta tillvara deras kreativitet, säger Ulla. Att dansa på kommando, eller regelmässigt måla på ett papper efter ett museibesök blir inte automatiskt ett lärande.

Som exempel nämner hon hur bilder i en bok kan inspirera och väcka nyfikenhet hos eleverna att använda och leka mer med färgskalan. Handlingen i samma bok kan till exempel omsättas till drama, film och musik.

All input behöver följas av reflektion och elevens egen erfarenhet är en viktig del i denna process.

– Reflektionen ska användas som grund för nästa steg i undervisningen, framhåller Ulla. Lärande innebär motstånd och svårigheter, men genom att få pröva, misslyckas och pröva igen så kommer eleven framåt. Eleven ger sig själv utvecklingsuppgifter.

MONICA NILSSON

Får vi leka nu?

"Får vi leka nu?" frågar barnen när de har gjort det pedagogerna planerat och förväntat sig av dem.

Monica Nilsson, docent i förskoledidaktik vid Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping, forskar just nu om lekvärldar och utforskande lärande. Monica ser på lek som barnets "modersmål". Hon tar sin utgångspunkt i Vygotskys teori om lek. Han säger att barns lek är kreativitet i handling.

– I leken skapar och omskapar barn verkligheten så att den blir begriplig, meningsfull och på deras villkor, säger Monica. I leken tillskriver barn saker och händelser andra innebörder än de har i den "verkliga världen" – den värld som de föds in i och som har organiserats och dominerats av oss vuxna. Barnen säger till exempel: "nu bestämmer vi att du är en prinsessa...".

Monica berättar vidare att barns fantasi, när de tillskriver något en annan innebörd, kan likställas med kreativitet. Kreativitet och föreställningsförmåga/fantasi säger Vygotsky, är grunden för människans fortlevnad.

– Om vi bara reproducerade den kunskap vi redan har skulle vi som art inte utvecklas, vi skulle stå och stampa på samma plats eller kanske till och med utplånas, säger Monica.

En förutsättning för barns kreativitet är därför att de får möjlighet att erfara, leka och fantasera.

– Vi vuxna kan skapa föreställningar i våra huvuden, säger Monica. Tänk bara när du läser en

” I leken skapar och omskapar barn verkligheten så att den blir begriplig, meningsfull och på deras villkor.”

bok och träder in i en helt ny värld. Barn har inte denna förmåga på samma sätt utan deras fantasi-världar tar plats i och genom leken som är både kroppslig och materiell. De måste helt enkelt leka för att föreställa sig.

– Vuxna behöver inte leka för att föreställa sig då vi redan har skapat en viss erfarenhet och förståelse för saker och ting, men därför tappar vi också lekförmågan om vi inte leker, säger Monica. Alla människor är kreativa enligt Vygotsky. Det lilla barnet är lika kreativt som vetenskapsmannen eller konstnären. Skillnaden är bara att barnet inte har lika många erfarenheter än, men å andra sidan är barnet mer flexibelt och öppet, inte lika fast i hur saker och ting brukar eller bör vara. För barnen innebär lekvärldarna, och de fantasivärldar som skapas, att de också utvecklar sitt symboliska och abstrakta tänkande, avslutar Monica.

Ulla och Marie, lärare på Norrmalmskolan, blir filmade av elever.

NORRMALMSKOLAN, PITEÅ

Lärande genom olika uttrycksformer

Ulla Berg, förskollärare och Marie Eman, lärare för tidigare år, jobbar i en förskoleklass på Norrmalmskolan i Piteå. De har valt att arbeta ämnesövergripande och använda sig av film och IKT* för att utveckla elevernas lärande. Genom ett multimodalt och entreprenöriellt förhållningssätt har Ulla och Marie lyckats integrera de olika delarna i läroplanen.

* Informations- och kommunikationsteknik.

– Att jobba multimodalt ger eleverna fler uttryckssätt och möjligheter till ett bra lärande. Eleverna använder både skrift, bild, tal, ljud, musik, och rörlig bild, säger Marie.

Ulla och Marie tycker att detta arbetssätt utvecklar elevernas kreativitet och ger dem större tilltro till sin egen förmåga.

– Det är inspirerande för både elever och för oss lärare, säger Ulla. Det är elevernas fantasi och kreativitet som leder processen framåt. Vi jobbar ämnesövergripande och eleverna får använda sin

kreativitet, nyfikenhet och skaparanda från idéer till att konstruera och göra saker med olika material och verktyg.

– Den största vinsten med IKT är att det gruppstärkande sociala samarbetet och kommunikationen eleverna sinsemellan har ökat, säger Marie. Tysta elever vågar göra sin röst hörd då vi jobbar i mindre grupper och det är samtidigt lättare att individualisera undervisningen. Vi är inte direkt beroende av tid och rum, och kan röra oss både ute och inne. Text, bild, form och färg sammankopplas till en kunskapspalett där eleverna plockar fram de verktyg de vill ha. Behöver eleverna mer tid när de skapar kulissers och skriver texter så får de det.

Filmskapande

Ulla och Marie har valt att jobba med olika genrer inom film. Det är till exempel sagor, animerad film och ”action”-film.

Ett exempel, och där eleverna känner sig trygga att ta sig an att jobba IKT-integrerat är enligt Ulla och Marie att börja i sagornas värld. De använder

sig både av klassiska och moderna sagor som tar med barnen jorden runt där de får en inblick i olika världar.

– Vi pratar om hur sagan börjar, vad som händer i mitten och hur den slutar, säger Marie. Sedan resonerar vi kring vilka som är huvudpersoner och var sagorna utspelar sig. Vi använder oss av bilder där vi i grupp pratar kring dessa och innehållet. Vi gör också små pjäser av sagorna. Barnen får själva skriva egna, passande repliker till sagorna genom att jobba med lärplattorna. Pjäserna spelas sedan upp för de yngre barnen i förskolan.

Ulla berättar vidare att de också arbetar mycket med olika bildtekniker som till exempel lera, akvarell, olja, vaxkritor och temperafärger.

När de gör spelfilmer av olika slag där eleverna får agera skådespelare har eleverna fått förbereda sig genom att se på filmer med ett tydligt kroppsspråk.

” Eleverna ska kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga.”
(Lgr 11, s. 9)

Bildmanus

Skapande av karaktärer ...

... och kulissers.

– Vi har valt att se på till exempel stumfilmer med Charlie Chaplin eftersom han så tydligt visar med sin kropp och mimik olika sinnesstämningar, säger Marie.

Marie berättar också att eleverna får öva sig på att urskilja om allt är på riktigt genom olika filmsekvenser från appar på lärplattan där man kan simulera olika händelser.

Här får eleverna möjlighet att öva sitt kritiska tänkande och själva ta ställning, säger Marie.

Mindmap och filmmanus

Med hjälp av en mindmap samtalar Ulla och Marie med eleverna om vad film är, handlingen och vilka olika karaktärer som kan tänkas ingå. Eleverna får sedan i grupper själva göra en mindmap och utifrån det skriva sina filmmanus.

– Syftet är att skapa en så bra dynamik som möjligt i diskussion och kommunikation i skapandet av filmmanus, säger Marie.

– De elever som kan skriva manuset själva medan de som vill ha hjälp att skriva får det, säger Ulla. Fantasin flödar här och det finns inga gränser.

Skapande av kulisser och karaktärer

Sedan är det dags för att bygga både kulisser och karaktärer.

– Eleverna är duktiga på att samarbeta. Skapande för eleverna känns meningsfullt. De vet att deras kreationer kommer att användas och är förvåntansfulla inför hur det kommer att bli, säger Ulla.

– Ja, här både lär de och utforskar på egen hand men också tillsammans med andra vilket är ett viktigt mål, fortsätter Marie.

Rörlig bild med lärplatta

När det är dags att filma använder sig eleverna av en lärplatta.

– Vi filmar direkt i lärplattans kamerafunktion. I den kan man både spela in, redigera, lägga in ljud och göra textskyltar, säger Marie.

Eleverna får pröva alla roller i filmproduktionen och lär sig samtidigt om olika yrken som till exempel producent, ljudtekniker och kameraman. Det är eleverna som filmar och har koll på manus och karaktärernas rörelser. De hjälps åt att lägga

” En viktig uppgift för skolan är att ge överblick och sammanhang. Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja till att pröva egna idéer och lösa problem. Eleverna ska få möjlighet att ta initiativ och ansvar samt utveckla sin förmåga att arbeta såväl självständigt som tillsammans med andra. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap.”

(Lgr 11, s. 9)

till ljud, musik och ljudeffekter, samt skriva text och redigera filmen.

Entreprenörskap

Ulla berättar att en elev frågade under filmarbetets gång: "Vem ska se våra filmer?". Eleverna fick själva fundera och svarade enhälligt att det skulle deras föräldrar och syskon göra.

– Ja, då startade en glädjefylld process för eleverna där de utan påverkan av oss planerade den stora filmpremiären, säger Marie.

– De kom fram till att de behövde göra en inbjudan och biljetter, säger Ulla. Tillsammans beslutade de hur de skulle sälja biljetterna och till vilket pris. Vidare tyckte de att de skulle sälja fika vilket också innebar planering och förberedelser. En elev fick agera konferencier och en annan pressfotograf. Eleverna planerade också hur de skulle göra i ordning i salongen och städningen efteråt.

Eleverna fick själva komma överens om vilka arbetsuppgifter var och en skulle göra. Film-

premiären och dess planering visade sig bli en bra övning i att jobba i demokratiska former där alla blev delaktiga.

Progression i lärandet

Ulla och Marie avslutar med att reflektera över detta arbetssätt och säger stolt:

– Vi tar med oss glädjen och det gruppstärkande arbetet mellan elever som inte tidigare känt varandra. Vi kan se i arbetet med eleverna att de tar vara på varandras kompetenser och hittar en harmonisk balans. De litat till sin egen förmåga.

Flera av eleverna inspirerades att lära sig läsa och skriva tack vare filmprojektet. Läraren som tog emot eleverna i årskurs 1 säger att eleverna som fick jobba med detta i förskoleklassen har en god fantasi och tycker att det är roligt att skriva berättelser. Det som annars brukar vara svårt visar de redan nu goda kunskaper i, till exempel illustration, bild och berättelser. De gillar också att stå framför gruppen och berätta.

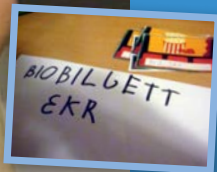
Filmpremiär

Exempel på kunskapsmål (2.2) som används

- kan använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt,
- kan lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt,
- kan lära, utforska och arbeta både självständigt och tillsammans med andra och känna tillit till sin egen förmåga,
- kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden,
- kan använda och ta del av många olika uttrycksformer /.../,
- kan använda modern teknik /.../,
- kan göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning.

Lgr 11, s. 13–14)

4. Den pedagogiska miljön

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att skolans arbetsmiljö utformas så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, t.ex. bibliotek, datorer och andra hjälpmedel. (Lgr 11, s 18)

Enligt skollagen ska alla elever garanteras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero.³⁵ I läroplanen under rubriken ”Skolans värdegrund och uppdrag” tar man också upp vikten av en god miljö för utveckling och lärande.³⁶

Lokalernas utformning och kringliggande miljö skapar olika förutsättningar och möjligheter att utforma verksamheten och det pedagogiska arbetet. En god pedagogisk miljö väcker elevernas nyfikenhet, intresse och lust att lära. Den speglar synen på lärande och utformningen av miljön har betydelse för elevernas möjligheter att utvecklas. Miljön kan organiseras och utformas så att den är stimulerande och kan förändras och anpassas utifrån elevgruppens och verksamhetens behov. Miljön ska bland annat stödja elevernas språkliga utveckling och främja utvecklingen av det matematiska tänkandet liksom elevernas förmåga att använda olika estetiska uttrycksformer. Hur lokalerna är utformade, vilket material som finns tillgängligt, hur det presenteras och hur det används bidrar till att stödja och utmana eleverna i deras lärande och utveckling.

Lek och lärande kan separeras istället för att integreras genom rumslig organisering där förskolans och skolans skilda traditioner blir synliga och reproduceras utan att man i verksamheten är medveten om det.³⁷ Det kan därför vara värdefullt att reflektera över rummets placering och utformning men också över vad man kallar respektive rum eftersom det kan signalera vilka förväntade aktiviteter som kan och bör ske i de olika utrymmena.

Heikkilä lyfter upp problematiken kring den traditionella klassrumsmiljön som hon anser påverkar förskoleklassens verksamhet. Som exempel nämner hon hur elever oftast måste anpassa sig till en skolmiljö där det finns minimalt med utrymme för lek och rörelse.³⁸

35. 5 kap. 3 § skollagen (2010:800).

36. Lgr 11, s. 10.

37. A. Thörner, *Att vara sex år och gå i förskoleklass*, projektrapport 1:2007, Borås: Institutionen för pedagogik, Högskolan i Borås, 2007.

38. M. Heikkilä, 2006.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. På vilket sätt utmanar och stimulerar den pedagogiska miljön till utveckling och lärande för alla elever?
2. Vad ser eleverna för möjligheter i miljön? Vilket lärande inspireras eleverna till?
3. Hur har vi organiserat miljön så att den utmanar elevernas matematiska tänkande samt främjar språkutvecklingen och stimulerar till läsning för alla elever?
4. I vilken mån uppmuntrar miljön våra elever att använda olika estetiska uttrycksformer samt kroppen som ett redskap för lärande?
5. Hur vet vi att vi har utformat vår miljö så att den präglas av trygghet för alla elever? Vad kan behöva förändras i miljön för att öka tryggheten för eleverna?

MIA HEIKKILÄ

Miljön som resurs för lärande

Den pedagogiska miljön är en viktig del i en god lärmiljö. Mia Heikkilä, forskare och lektor i pedagogik vid Mälardalens högskola, tar upp två aspekter kopplade till detta: möjlighet till lek och rörelse samt att göra miljön inkluderande oavsett kön.

I en studie om övergången mellan förskola och skola upptäckte Mia att kroppen fick allt mindre plats i lärandeprocessen i förskoleklassen jämfört med i förskolan. De fysiska lokalerna och färre tillfällen till lek och rörelse kan vara en bidragande orsak till det. För flertalet elever blev det en stor omställning då man istället för att använda kroppen i sitt lärande skulle sitta tyst och stilla.

– Detta är ett något förlegat sätt att se på lärande, att det alltid är lugn och ro som är bra, säger Mia. Det är viktigt i delar av lärandeprocessen, men förskoleklassens lärare behöver didaktiskt reflektera över elevers olika behov. När kan kroppen istället vara en resurs? För barn är kroppen ständigt en resurs så länge man uppmanas att använda den och inte begränsa sitt kommunikativa uttryck till att det bara ska handla om verbalt och skrivet språk.

Den pedagogiska miljön är också viktig om man ser till könsperspektiv på undervisningen i förskoleklassen.

– Det är viktigt för pedagogerna att reflektera över hur man kan organisera och välja ut pedagogiskt material för att stimulera till könsöverskridande lek och skapande, säger Mia. Placerar man

konstruktionsmaterial för sig och finmotoriskt pysselmateriel för sig kan det signalera ett cementserande av könsstereotypa uppdelningar.

Beträffande material så skiljer Mia på tolkningsbart material, som till exempel klossar, lego, pennor och papper, och färdigtolkat material där producenten redan skapat färdiga förväntningar. I det förstnämnda finns det större friutrymme för barnen att skapa själva medan det i det sistnämnda är mer begränsat. Vad som är det bästa alternativet beror på situation och syfte. Det färdigtolkade materialet kan främja till exempel språklig utveckling.

– Det viktiga är att didaktiskt reflektera över olika material, säger Mia. Vad är det vi vill med det material vi tillhandahåller? Hur gör vi för att inkludera alla elever och hur introducerar vi materialet? Vilka symboler och färger använder vi och vad får det för konsekvenser?

Avslutningsvis önskar Mia att lärare vågar använda sig av den kunskap som finns om kön och jämställdhet så att man reflekterar, synliggör och ser bortom traditionella könsmönster. Det är viktiga perspektiv för lärare att ta med i planeringen och genomförandet av undervisningen så att barnen inte begränsas utifrån kön.

FÄRJESTADENS SKOLA, ÖLAND

Lärande i utomhusmiljö

Eva Marksson, förskollärare i en av förskoleklasserna i Färjestadens skola på Öland använder sig dagligen av utomhusmiljön för att på ett didaktiskt sätt utveckla och främja elevernas kunskapsutveckling och motorik.

Eva inleder varje dag med sin förskoleklass utomhus med olika uppgifter.

– Eleverna mår bra av att vara ute och röra på sig och det är ju helt i enlighet med skolans uppdrag, säger Eva. Det är särskilt bra i början av läsåret då eleverna behöver lära känna sina nya klasskompisar. Efter varje utepass är eleverna mer motiverade att ta sig an aktiviteter inomhus.

Utomhusbanor

Under en period har Eva och flera lärare arbetat med utomhusbanor där de med enkla medel bygger stationer för att berika ett ämnesområde som de arbetar med.

– Vi tar tillvara den fysiska miljö som finns och bygger banor. Eleverna får använda hela kroppen som resurs för sitt lärande och utvecklar på så sätt tillit till sin egen förmåga. Samtidigt får vi in flera olika områden från läroplanen, säger Eva.

När Eva tillsammans med andra lärare planerar banan är det oftast flera mål som ligger till grund för vad de ska göra. Hon understryker att det ska vara roligt och att svårighetsgraden ska vara tillräckligt utmanande för eleverna.

– Ett exempel är när vi jobbar med matematiskt tänkande och talet sju, säger Eva. Då har vi stationer där eleverna får studsa sju gånger till kompisens, hoppa över sju pinnar, hoppa sju långreps-

Eva Marksson

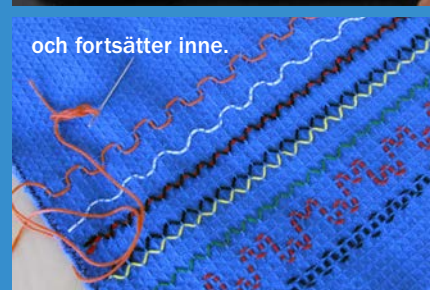
Att bygga olika stationer.

Mönsterarbete som börjar ute...

och fortsätter inne.

hopp, springa en sicksackbana mellan sju koner och så vidare. Eleven får också träna turtagning samt sin förmåga att ta instruktioner i grupp, där både närminnet och samarbetsförmågan tränas.

– När vi har arbetat en stund med banan samlas vi och reflekterar över vad vi lärt oss, fortsätter Eva. Eleverna brukar då få ta sig en ”pratpromenad” två och två och tillsammans reflektera och diskutera vad de lärt sig. På detta sätt blir alla aktiva och när vi sedan återsamlas finns det många tankar att samla ihop och jobba vidare med.

Av erfarenhet tycker Eva att utomhusbanor ofta fungerar bra för elever som vanligtvis inte vill delta i gemensamma aktiviteter. Eva berättar att hon tillsammans med eleverna genom detta arbetssätt får tillfälle att prata om människors olikheter och vikten av att eleverna respekterar alla sina kompisar.

Arbete med hundratal

– När man går i förskoleklass vill man gärna kunna räkna till 100, säger Eva. Många kan ramsräkna, men hur mycket är egentligen 100? Vi använder vår hundraruta som finns uppritad på skolgården, en stor ruta med 100 små rutor. Vi börjar med

att gissa hur många rutor det är och sen kontrollräknar vi. Någon elev brukar snabbt komma på att det är tio i varje rad och att det finns tio rader och att det tillsammans blir 100. Då och då går vi till rutan och hoppar tioskutt, 10 – 20 – 30 och så vidare, berättar Eva.

På klassrumsdörren sitter också talen 1–100 så att eleverna kan stå och räkna när de har lust. Ett annat exempel på hur man i förskoleklassen jobbar med hundratal är genom så kallade 100-plankor. Varje plankor består av ett tiotal.

– En gång stod jag och plockade ut plankorna ur förrådet och eleverna hjälpte till och tog emot dem, berättar Eva. När jag kom ut hade eleverna redan börjat ordna plankorna i nummerordning så att de kom att bilda en lång stig från 1 till 100. Alla var inte helt säkra på talen men de som kände sig säkra delade med sig av sin kunskap och tillsammans lyckades de. Man lär av varandra.

Eva beskriver avslutningsvis att varje elev under den sista skolveckan innan sommarlovet och flytt till årskurs 1 fick göra en 100-tråd, det vill säga tio pärlor i varje färg så att det tydligt syns var 10-talen finns. Dessa trådar får sedan följa med dem till 1:an.

Exempel på kunskapsmål (2.2) som används

- ...kan använda sig av matematiskt tänkande /.../
- kan lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt.
- kan lära, utforska och arbeta både självständigt och tillsammans med andra och känna tillit till sin egen förmåga.,
- kan använda och ta del av många olika uttrycksformer /.../

(Lgr 11, s. 13-14)

5. Läraren i förskoleklassen

Förskoleklassen är en egen skolform som ska stimulera elevernas utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning. Läraren i förskoleklassen möter nyfikna sexåringar med olika erfarenheter, redo att ta sig an nya kunskaper. I förskoleklassen är möjligheterna stora att som lärare gå in med en helhetssyn på lärande och integrera olika ämnen på ett kreativt och lustfyllt sätt. Att arbeta som lärare i förskoleklassen innebär att läraren behöver ha goda insikter i det pedagogiska och innehållsliga arbetet både i förskolan och i grundskolan. Lärare i förskoleklassen har en speciell roll genom att de förväntas vara något som skiljer dem från såväl förskollärare i förskolan som lärare i grundskolan.³⁹

I Skolverkets lägesbedömning 2013 uppmärksammas att tillgången till kompetenta lärare har avgörande betydelse för undervisningens kvalitet och för elevers lärande och kunskapsutveckling.⁴⁰ Denna rapport hänvisar bland annat till Håkanssons och Sundbergs forskningsöversikt *Utmärkt undervisning* där de i sin genomgång av befintlig forskning kommit fram till att utmärkande för en undervisning av god kvalitet är att undervisningen anpassas till elevernas kunskapsnivå, att lärare tror på sina elever, ger utmanande uppgifter, följer upp och återkopplar elevernas lärande och arbetar mycket med relationer. Det kräver en god orientering i olika ämnen i kombination med att kunna göra bra pedagogiska och didaktiska överväganden. Vidare visar forskningen att en god undervisning kännetecknas av kollektivt lärande i en kommunikativ lärandemiljö där eleverna lär av varandra. Det är därför viktigt att läraren kan stödja interaktion och även hantera lärandeuppgifter i grupp.⁴¹

Att utveckla sin professionalitet som lärare i förskoleklassen innebär att tolka och utveckla en förståelse för uppdraget och att hålla kunskaperna aktuella genom egna studier och kontinuerlig fortbildning. Som professionell väljer läraren medel

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter. (Lgr 11, s. 19)

39. H. Ackesjö, *Läraridentiteter i förskoleklass. Berättelser från ett gränsland*. Lic. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2010; H. Ackesjö & S. Persson, Skolförberedelse i förskoleklass, att vara lärare-i-relation i gränslandet, *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 15(2/3), 2010, 142–163; I. Munkhammar, 2001; SOU 2008:109, En hållbar lärarutbildning, Stockholm, 2008.

40. Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*, Rapport 387, Stockholm, 2013.

41. J. Håkansson & D. Sundberg, *Utmärkt undervisning : Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*, Stockholm: Natur & Kultur, 2012. Se också: J. Hattie, *Synligt lärande för lärare*, Stockholm: Natur & Kultur, 2012.

för att nå bestämda mål och ser också ett handlingsutrymme för självständiga bedömningar.⁴²

Enligt läroplanen för grundskolan ska samarbetsformer mellan förskoleklassen, skolan och fritidshemmet utvecklas för att berika varje elevs mångsidiga utveckling och lärande. För att kunna utveckla undervisningen och det didaktiska förhållnings-sättet behöver lärare från olika skolformer och fritidshem mötas i pedagogiska diskussioner. Kompetensutveckling tillsammans med kollegor i den egna lärmiljön är en viktig del av skolans utvecklingsarbete.⁴³

När lärare i förskoleklassen utgör en naturlig del i lärarkollegiet och har tillträde till lärargemensamma arenor som exempelvis personalkonferenser och kompetens-utvecklingsinsatser kan det skapas möjligheter för en sådan utveckling.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Hur gör vi för att anpassa undervisningen till varje elevs förutsättningar och behov?
2. På vilket sätt bygger vi upp ett förtroende mellan lärare och elever?
3. Hur gör vi för att utveckla ett tillitsfullt klimat på vår skola?
4. Under vilka former möter vi lärare från olika skolformer för att diskutera peda-gogiska frågor?
5. Hur samarbetar vi med fritidshemmet för att få ett helhetsperspektiv på elevernas utveckling och lärande?

42. Skolverket, *Forskning för klassrummet – Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*, Stockholm, 2013.

43. Skolverkets lägesbedömning 2013.

INGMARIE MUNKHAMMAR

Lärarens möjligheter och utmaningar

Lärarna i förskoleklassen behöver ständigt utvärdera, analysera och utveckla undervisningens former och innehåll med utgångspunkt i läroplanen. Genom att utgå från elevernas erfarenheter och ha elevernas perspektiv i fokus kan läroplanens mål bli en kompass för riktningen.

Ingmarie Munkhammar, universitetslektor i lärande vid Luleå tekniska universitet, har bland annat studerat vad som sker när förskoleklasslärare, lärare och fritidspedagoger med olika traditioner möts för att samverka och arbeta tillsammans. Utifrån sin forskning och egen erfarenhet som förskollärare, samt erfarenhet av kvalitetsarbete och skolutvecklingsfrågor inom förskola och skola, ser hon flera möjligheter med att vara lärare i förskoleklassen.

– Hur man lokalt har valt att organisera verksamheten för eleverna i förskoleklassen och hur man tolkar skollagens skrivning om att förskoleklassen ska stimulera elevers utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning får betydelse för lärarrollen, säger Ingmarie.

Väljer man att tolka skrivningen i skollagen som att förskoleklassen ska skapa förutsättningar för att eleverna fortsätter att utvecklas och lär sig innebär det att verksamheten utgår utifrån elevernas perspektiv, erfarenheter och kunnande. Om man istället tolkar skollagens skrivning som att verksamheten ska vara en förberedelse och

anpassning inför skolstarten riskerar lärararrollen att utvecklas till att man som lärare sneglar för mycket på skolan och de förväntningar som läraren uppfattar finns där. Det senare synsättet kan vara en bidragande orsak till att förskoleklassen ofta organiseras enskilt och separat och där läraren inte ingår som en naturlig del i ett arbetslag.

Dessa något förenklade beskrivningar visar att lärarrollen i förskoleklassen är komplex och befinner sig i ett korsdrag mellan förskola och skola. Ingmaries forskning åskådliggör att det är av betydelse att synliggöra de egna föreställningarna för att också kunna möta och förstå andras. Vilka tankar och idéer har jag om förskoleklassen? Vilken är min bild av förskoleklassen?

– Att befinna sig i vad jag kallar ett korsdrag innebär också att läraren ständigt behöver ställa sig frågor och reflektera över hur det påverkar mig som lärare och hur jag uppfattar mitt uppdrag, säger Ingmarie.

Hon vidhåller att läraren i förskoleklassen inte är och inte ska förväntas vara den förändringsagent som själv ska bära ansvaret för vad förskoleklassen är eller kan vara. Lärare i förskoleklassen behöver istället utmanas och få mandat och möjligheter att utforma och utveckla verksamheten i förskoleklassen i enlighet med läroplanens intentioner och i samarbete med övriga kollegor.

6. Undervisningen i förskoleklassen

Det här avsnittet behandlar undervisningens inriktning. Därefter beskrivs planering, genomförande och uppföljning av undervisningen. I avsnittet ges också exempel på hur undervisningen utformas i förskoleklassen utifrån läroplanens övergripande mål.

Undervisningens inriktning

Skollagen och läroplanen anger inriktningen för all utbildning. Läraren ska ta hänsyn till varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande.⁴⁴ Förskoleklassen ska enligt skollagen stimulera elevers utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning.⁴⁵

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att skolans arbetsformer utvecklas så att ett aktivt elevinflytande gynnas. (Lgr 11, s. 18)

Förskoleklassen utgör det första steget i genomförandet och uppfyllandet av läroplanens mål. Undervisningen ska utgå från skolans värdegrund och uppdrag så som den anges i läroplanens första del och från övergripande mål och riktlinjer i läroplanens andra del. Läroplanen ska ligga till grund för lärarens val av arbetsätt och arbetsformer i förskoleklassen så att undervisningen gynnar både elevernas kunskapsutveckling och ett aktivt elevinflytande.

Värdegrundsuppdraget i del ett ingår som en integrerad del av undervisningspraktiken och ska inte hanteras enbart som ett särskilt eller isolerat arbete. Att tänka på är att skolans demokratiska uppdrag handlar både om att tillvarata elevernas rättigheter och utveckla deras demokratiska kompetens. Demokratisk kompetens är en pedagogisk fråga som är knuten till skolans uppdrag att främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt livslång lust att lära.⁴⁶

De övergripande målen i läroplanens andra del inleds med avsnitt som handlar om normer och värden samt kunskaper. Dessa mål utgör en grund för undervisningens inriktning i förskoleklassen.

I läroplanens andra del 2.2 "Kunskaper" finns sexton kunskapsmål som skolan ska ansvara för att eleverna har utvecklat efter genomgången grundskola. Dessa ligger till grund för kursplanerna som finns i den tredje delen i grundskolans

44. Lgr 11, s. 14.

45. 9 kap. 2 § skollagen (2010:800).

46. Regeringens proposition 2009/10:165.

läroplan. Kursplanerna inleds med motiven till varför ämnet finns i respektive skolform. Därefter anges syftet och de långsiktiga målen för undervisningen i ämnet. Kopplingen mellan kunskapsmålen och kursplanerna framgår bland annat i ämnets syftesbeskrivning.

KOPPLING MELLAN FÖRSKOLANS OCH GRUNDSKOLANS LÄROPLANER

Förskolans och grundskolans läroplaner länkar i varandra. Jämförelsen nedan visar på samstämmigheten och progressionen mellan förskolans mål att sträva efter, kunskapsmålen i grundskolans läroplan och syftesbeskrivningarna i kursplanerna.

Enligt förskolans läroplan ska förskolan sträva efter att varje barn utvecklar ett nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp, sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra samt utvecklar intresse för skriftspråk och förståelse för symboler och deras kommunikativa funktioner. Enligt de övergripande kunskapsmålen i läroplanens andra del (2.2) som även gäller för förskoleklassen ska skolan ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola kan använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt och kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden. Enligt syftesbeskrivningen i kursplanen för ämnet svenska ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sitt tal- och skriftspråk så att de får tilltro till sin språkförmåga och kan uttrycka sig i olika sammanhang och för skilda syften. Det innebär att eleverna genom undervisningen ska ges möjlighet att utveckla språket för att tänka, kommunicera och lära. Vidare ska undervisningen stimulera elevernas intresse för att läsa och skriva. Genom undervisningen ska eleverna ges möjlighet att utveckla kunskaper om hur man formulerar egna åsikter och tankar i olika slags texter och genom skilda medier.

Genom att utgå från elevernas erfarenheter, bland annat från förskolan, och arbeta vidare med de övergripande kunskapsmålen i läroplanens andra del kan förskoleklassen möjliggöra en kontinuitet och progression i elevernas utveckling och lärande och vara en länk till skolan.

Planering av undervisningen

Lärarna i förskoleklassen har ansvaret att utforma sin undervisning i enlighet med läroplanen. Förskoleklassens uppgift är att skapa förutsättningar för att alla elever ska utvecklas så långt som möjligt enligt de nationella målen. Det är huvud-

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet.
(Lgr 11, s. 19)

REKTORNS ANSVAR

Rektorn bör se till att verksamheten genomförs utifrån den gjorda planeringen.
(Allmänna råd om systematiskt kvalitetsarbete för skolväsendet, s. 36)

mannens och rektorns ansvar att skapa förutsättningar så att lärarna kan arbeta utifrån de mål och riktlinjer som anges i läroplanen.

Syftet med planeringen är att skapa en struktur för undervisningen. Med hjälp av planeringen kan läraren också utvärdera både den egna undervisningen och elevernas kunskapsutveckling i förhållande till målen för undervisningen. En viktig del i undervisningen är att det finns en tydlighet kring hur enskilda moment och aktiviteter bidrar till och gör det möjligt att uppfylla undervisningens syfte.

En välplanerad undervisning som utgår från läroplanen förutsätter att det finns tid för att reflektera kring undervisningen. Vid planeringen behöver läraren utgå från en analys av utvärderingar från tidigare undervisning och identifiera vad som har fungerat väl och vad som kan behöva förändras eller utvecklas samt analysera orsaker till detta. Läraren kan utifrån det avgöra hur undervisningen behöver planeras så att den i så stor utsträckning som möjligt möter elevernas behov och förutsättningar. Planeringen bör inte vara statisk utan läraren behöver ständigt bedöma om undervisningen behöver anpassas så att den på bästa sätt möter varje elevs behov och förutsättningar.

Lärare i förskoleklassen planerar och genomför sin verksamhet utifrån läroplanen och utifrån varje individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Läraren ansvarar också för att alla elever får ett reellt inflytande på både arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll. Det är väsentligt för lärare att redan på planeringsstadiet fundera över vad, hur och varför eleven bör arbeta med en viss uppgift och hur elevens perspektiv beaktas. Frågor som har betydelse är om uppgiften främjar elevers utveckling och lärande i förhållande till de nationella målen samt om lek och lärande integreras och i så fall hur. Planeringen i förskoleklassen kan ta sin utgångspunkt i något som eleverna visar intresse för. Ett sätt att involvera eleverna i planeringen är att de får delge vilka erfarenheter och föreställningar de har kring det som undervisningen ska behandla, och utifrån detta bidra med idéer på innehåll, arbetssätt och arbetsformer för det aktuella arbetsområdet. Utifrån läroplanens övergripande mål, konkretiserar läraren målen för den aktuella undervisningen.

Det finns studier som visar att en av de viktigaste framgångsfaktorerna för att utveckla undervisningen är att lärare samarbetar vid planering, analys och utvärdering av undervisningen.⁴⁷ Kollegiala samtal, dialog och reflektion över den gemensamma praktiken kan vara nödvändigt för att möjliggöra förändringar och förbättringar av den pedagogiska verksamheten. Även i Skolverkets lägesbedömning 2013 konstateras det att gemensam planering av undervisningen utifrån styrdokumen-

47. J. Hattie, *Visible learning : a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, Oxon: Routledge, 2009.

ten ökar möjligheten till likvärdighet i genomförandet av undervisningen och att kompetensutveckling tillsammans med kollegor i den egna lärmiljön är en viktig del av skolans utvecklingsarbete.⁴⁸

Genomförande av undervisningen

Läraren ansvarar för att undervisningen utgår från läroplanen samt för att eleverna erbjuds en strukturerad och utvecklande undervisning under lärarens ledning. Det förutsätter att läraren har en god överblick över de arbetsprocesser som sker i undervisningen och kan avgöra hur gemensamma genomgångar, enskilda bearbetningar av innehållet och samarbete mellan elever kan kombineras för att skapa så goda förutsättningar som möjligt för elevernas kunskapsutveckling.

Det är viktigt att tidigt uppmärksamma tecken på om en elev kan vara i behov av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen eller särskilt stöd. Så är fallet när en elev riskerar att inte utvecklas i riktning mot de kunskapskrav som senare kommer att ställas i den aktuella obligatoriska skolformen. Elevens behov kan till exempel bli synliga inom ramen för undervisningen, genom uppgifter från lärare, övrig skolpersonal, eleven själv eller elevens vårdnadshavare. Skolan behöver också uppmärksamma om det finns andra typer av svårigheter för eleven i skolsituationen. Läs mer om detta i Skolverkets allmänna råd om arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram.⁴⁹ Där finns rekommendationer om hur arbetet med dessa insatser kan ske.

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att undervisningen och elevhälsans verksamhet utformas så att eleverna får det särskilda stöd och den hjälp de behöver.
(Lgr 11, s. 18)

Uppföljning av undervisningen

Enligt skollagen ska alla barn och elever ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt de nationella målen.⁵⁰ Läraren i förskoleklassen utgår vid uppföljningen från de nationella målen i läroplanens andra del.⁵¹ Detta innebär att läraren utvärderar hur väl den egna

48. Skolverkets lägesbedömning 2013.

49. Skolverket, *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*, Stockholm, 2014.

50. 3 kap. 3 § skollagen.

51. Lgr 11, s. 12–20.

undervisningen tillgodoser elevernas behov och identifierar vilka anpassningar som behöver göras under arbetet. Läraren behöver även följa upp undervisningen efter avslutat arbetsområde som grund för kommande planeringar. Enligt läroplanen ska även eleverna vara delaktiga i utvärderingen av undervisningen. Uppföljning av verksamheten är en del av det systematiska kvalitetsarbetet.⁵²

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Vilka förutsättningar har vi för planering av verksamheten i förskoleklassen?
2. Hur tar vi reda på var varje elev befinner sig i sin kunskapsutveckling och använder det som grund för planeringen av undervisningen?
3. Hur gör vi för att ta hänsyn till nya förutsättningar och behov i genomförandet av undervisningen?
4. Hur arbetar vi för att eleverna ska få reellt inflytande över arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll?
5. Hur utformar vi undervisningen så att vi stärker elevernas tillit till den egna förmågan?
6. Hur återkopplar vi de bedömningar vi gjort på ett sätt som stimulerar eleverna att få syn på och bli aktiva i sitt eget lärande?
7. Hur följer vi upp undervisningen efter ett avslutat arbetsområde så att det ger ett bra underlag att utgå ifrån för att utveckla undervisningen?
8. Vilka förutsättningar har vi för att samverka och utbyta kunskaper med skolan och fritidshemmet?

52. Skolverket, *Skolverkets allmänna råd med kommentarer om systematiskt kvalitetsarbete för skolväsendet*. Stockholm, 2012.

BRUNNSÄNGSSKOLAN, SÖDERTÄLJE

Matematik, språk och estetik

Annika Persson är förskollärare och har lång erfarenhet av undervisning i förskoleklass. Det senaste läsåret har hon varit ansvarig för ett "science torg" på Brunnsängsskolan i Södertälje för att skapa intresse för naturvetenskap, matematik och teknik från förskoleklass till årskurs 2. Hon arbetar gärna ämnesövergripande och vardagsnära med sina elever. För att fördjupa och vidga elevernas lärande integrerar hon det naturvetenskapliga fältet med språk och estetik.

Annika Persson

Elevers erfarenhet

Under ett helt läsår har Annika och elever i förskoleklass upp till årskurs 2 på Brunnsängsskolan arbetat med vatten som ett ämnesövergripande område. Det hela tog fart förra hösten när eleverna kom tillbaka från sommarlovet med många upplevelser av sommarbad i hav, sjöar eller simbassänger.

– Vi började med att känna, lukta, smaka och upptäcka hur vatten egentligen ser ut, vi observerade färger och genomskinlighet.

Eleverna fick sedan med hjälp av olika material

Ämnesord och vardagsord som används i elevernas arbete:

flyta, sjunka, yta, botten, djup, grund, bärkraft, flytkraft, genomskinlighet, transparens, hävert, frysa, smälta, expansion, vågrörelse, frottage, schablon, tryck, bäcken, vattenfall, utför, nedför, porla, brusa, skumma, studsa, svänga, rusar, skvätter, svischar, vattentorn, vattenledning och broar.

gestalta olika fenomen som till exempel vågrörelser och vattnets väg mellan stenarna i en bäck. Mycket språk involverades, både ämnesord och vardagsord, som till exempel brusa, forsa, flytkraft, volym, säger Annika.

Annika påtalar vikten av den ämnesspråkliga utvecklingen för att kunskapsutveckling ska ske. Estetiken är också en viktig del i denna utveckling för att eleverna ska befästa och förstå olika fenomen på ett djupare plan.

– Fokus på språkutveckling och att få erfara ord genom olika uttryckssätt är särskilt viktigt i vårt flerspråkiga område, förklarar Annika vidare.

Utgångspunkten för förskoleklassens arbete med matematik är elevernas erfarenheter, intressen, kunskaper och de mål som finns uttryckta i läroplanen.

– Det kan också innebära att uppmärksamma spontana händelser med matematiskt innehåll och ge utrymme och möjlighet att tydliggöra och fördjupa det.

Elevers intresse av omvärlden

Annika berättar att en fråga som uppkom under arbetet med vatten var ”Hur tar man sig över vatten?”.

” Att låta matematik och naturvetenskap gestaltas i olika skapandeformer ger spännande upptäckter och ett djupare lärande. Det visar eleverna att matematik kan ha andra värden än enbart praktiska och funktionella.”

Det ledde till många intressanta diskussioner och Annika började tillsammans med eleverna jobba med broar.

– Vår stad delas av Mälarens inlopp och kanalen så det finns många broar mellan olika delar av staden, till exempel en klaffbro, en slussbro, motorvägsbroar, järnvägsbroar och gångbroar, säger Annika.

Vid denna tidpunkt deltog lärarna i en fortbildning då Brunnsängsskolan ingick i en satsning på NO och teknik knuten till Tom Tits Experiment.

– Den nyvunna kunskapen kunde vi omsätta direkt i arbetet med eleverna, säger Annika.

Genom att förskoleklassen besökte olika broar i närområdet kunde eleverna upptäcka och studera olika slags broar och deras konstruktion.

– Eleverna har fått se balk-, valv- och bågbroar,

samt broar med klaffar och fackverk. På plats ute, uppe på, bredvid och inte minst under olika broar, tillsammans med elevernas eget brobyggande med olika tekniker, får nya begrepp betydelse i sitt sammanhang, berättar Annika.

I undersökningarna och experimenten kring materials egenskaper blir hållfasthet, styrka, hårdhet och elasticitet nya och användbara begrepp. Annika beskriver hur eleverna diskuterade sig fram till olika lösningar:

– Duger ett A4-papper som bro? Hur? Vad kan man göra med det för att det ska bli starkare? Jo, vecka, rulla eller vrida det. När pappersarken formades till en cylinder kunde bära en trave böcker, gjordes viktiga upptäckter om formers betydelse för styrkan och hållbarheten. Att trianglarna i ett fackverk är starka nog att bära upp både broar, lyftkranar och Eiffeltornet var en imponerande upptäckt, säger Annika.

Undersökningarna av teknik och material har utvecklats parallellt med egna konstruktioner. Till en början har eleverna fått använda känt material som till exempel trästavar.

– Eleverna har blivit utmanade. De har till exempel fått bygga en valvbö av räta trästavar. Här får tidigare erfarenheter möta ny kunskap i praktiskt undersökande och samtal.

Ett annat exempel är att konstruera en fackverksbro av tandpetare och ärtor så att den spänner över ett tänkt vatten med brofästen på vardera sidan och så att en liten båt kan gå under.

Upptäckterna eleverna har gjort provas sedan i egna, nya konstruktioner, där har de valt metoder och verktyg samt haft tillgång till ett varierat material. Eleverna har oftast arbetat i par för att kunna diskutera sig fram till olika lösningar.

– De har byggt, testat och utvärderat, och eleverna har varit mycket nöjda med sina verk, berättar Annika.

Kunskaper om olika yrken

När arbetet med broar inleddes uppkom ett antal frågor som till exempel: Hur kan en bro se ut? Hur bygger man en bro? Vad behöver man veta och kunna för att bygga den? Vem bestämmer hur den ska se ut och vilken funktion den

ska ha? Detta ledde till att diskussionerna kom in på olika yrken som behövs vid ett brobygge. Som exempel kom vi fram till arkitekt, ingenjör, byggnadsarbetare, snickare och arbetsledare. Eleverna mötte en mängd nya ord och begrepp som ritning, konstruktion, teknik och så vidare.

Matematik och estetik

När vintern kom övergick vattentemat till snö och is. Då fick Brunnsängsskolans förskoleklasser jobba med kristaller och geometri. Det blev experiment kring hur vatten antar olika form; flytande, gas och fast form som is.

– Eleverna fick undersöka olika lösningar med vatten, säger Annika.

Bland annat gjorde de en kristallkrona genom att hänga snören i en saltlösning som blev till saltkristaller när vattnet dunstat. Med lupp kunde eleverna göra intressanta iakttagelser. Eleverna fick sedan göra jämförelser med andra kristaller som till exempel bergskristall.

När snön föll fick eleverna gå ut och försöka få syn på de pyttesmå iskristallerna i snöflingorna.

Fackverksbro

Kristallkrona gjord av saltkristaller

Bäck sedd från en bro

Tredimensionella modeller av de platonska kropparna.

Eleverna blev fascinerade av den fantastiska variationen i mönster, av regelbundenheten och symmetrin.

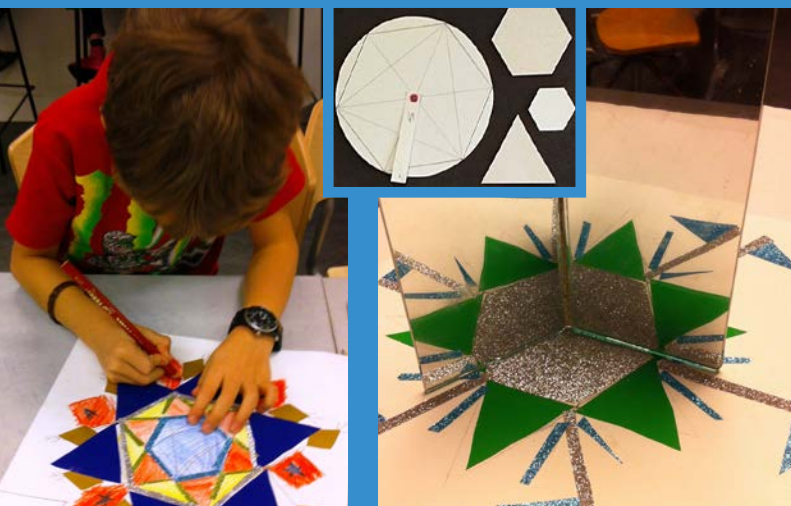
Kristallen är en regelbunden sexhörning med sex uddar eller hörn, förklarar Annika vidare och ett enkelt sätt att upptäcka och förstå den symmetriska upprepningen är att vika och klippa så att det blir till ett sexkantigt papper. Utmaningen är att komma underfund med hur vikningarna ska göras för att få det symmetriska mönstret när man viker upp papperet. Beroende på hur man vikt upprepar sig mönstret tre eller sex gånger. Det ger upphov till en mängd reflektioner.

Annika tar upp vikten av att få jobba med bra material och att få skapa själv. Med enkla redskap som en egentillverkad passare i kartong kan elev-

erna göra cirklar och upptäcka sambandet mellan cirkeln och sexhörningen.

Med olika laborativa material undersöker sedan eleverna sexhörningens egenskaper, vilka former den kan delas upp i och hur den kan byggas ut och användas för nya konstruktioner. Eleverna skapar kompositioner som kan varieras i det oändliga. Med speglar kan de undersöka vinklar och symmetrier. Lärarna erbjuder ett rikt material som gör det möjligt att återge hur ljuset reflekteras i snöns kristaller och bryts i regnbågens alla färger.

Annika säger avslutningsvis att kommunikationen mellan elever och lärare har haft stor betydelse för upptäckarglädjen, skapandet och utvecklingen av arbetet.

Ämnesord och vardagsord som används i elevernas arbete:

kristall, glittrande, saltkristall, iskristall, sexkantig, hexagon, cirkel, radie, trianglar, symmetri, spegelvänd, kaleidoskop, liksidig, diagonal, upprepa, mönster, dekorera, remsor, ritning och modell.

Exempel på kunskapsmål (2.2) som används

- kan använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt,
- kan använda sig av matematiskt tänkande för vidare studier och i vardagslivet,
- kan använda kunskaper från de naturvetenskapliga, tekniska, samhällsvetenskapliga, humanistiska och estetiska kunskapsområdena för vidare studier, i samhällsliv och vardagsliv,
- kan lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt,
- kan lära, utforska och arbeta både självständigt och tillsammans med andra och känna tillit till sin egen förmåga,
- kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden,
- kan använda och ta del av många olika uttrycksformer /.../.
- kan göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning.

(Lgr 11, s. 13–14)

7. Modersmål i förskoleklassen

I förskoleklassen, liksom i all annan utbildning, finns det elever som har ett annat modersmål än svenska. Det kan vara språk från olika delar av världen, inklusive Sveriges fem nationella minoritetsspråk; finska, samiska, meänkieli, romani chib och jiddisch. Svenskt teckenspråk jämföras med de nationella minoritetsspråken.

Enligt skollagen ska förskoleklassen medverka till att de elever som har ett annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål.⁵³

Det finns forskning som visar att barn som utvecklar en tvåspråkighet, med en hög färdighet i båda språken, utvecklar en språklig medvetenhet, vilket i sin tur bidrar till en utveckling av läsfärdighet.⁵⁴ Hur ett sådant arbete ska bedrivas behöver variera eftersom förhållandena i förskoleklasserna ser mycket olika ut. Det finns förskoleklasser där det är en stor andel av eleverna som har ett annat modersmål än svenska medan det i andra förskoleklasser endast är några få elever. Det kan också finnas stora variationer i hur många olika modersmål som förekommer i en förskoleklass och hur väl eleverna behärskar modersmålet respektive det svenska språket. Precis som i utbildningen i övrigt behöver läraren därför anpassa undervisningen utifrån elevernas olika förutsättningar och behov.

I Skolverkets allmänna råd för förskolan står det att arbetslaget på olika sätt kan uppmuntra och skapa möjligheter för barn med annat modersmål än svenska att använda både svenska och sitt eller sina modersmål i förskolans dagliga aktiviteter. Det allmänna rådet vänder sig till verksamma i förskolan men kan även användas som utgångspunkt i förskoleklassen då reglerna i denna del är desamma i skollagen för förskolan och förskoleklassen. I materialet står det bland annat att det är viktigt att de vuxna i barnets omgivning på olika sätt uppmuntrar, stödjer och skapar möjligheter för barn med ett annat modersmål än svenska att använda både sitt modersmål och det svenska språket. Ett språkligt lärande blir bäst genom att språket används i meningsfulla sammanhang i vardagen. Vidare konstateras att viktiga aspekter i arbetet med flerspråkighet är personalens förhållningssätt och kunskaper om hur man medverkar till att barn med flera språk får möjlighet att utveckla alla

53. 8 kap. 10 § och 9 kap. 10 § skollagen.

54. G. Håkansson, *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*, Lund: Studentlitteratur AB, 2003.

sina språk. Ett förhållningssätt som kännetecknas av nyfikenhet, öppenhet och en vilja att ta reda på mer om barnets språk påverkar barnets möjligheter att utveckla sina språk. I arbete med barn som har ett annat modersmål än svenska krävs en medvetenhet om barnets språkliga bakgrund.⁵⁵

Att både det svenska språket och en elevs modersmål ingår som en del i de dagliga aktiviteterna innebär att arbetssätt, den pedagogiska miljön och material i förskoleklassen kan behöva anpassas i förhållande till det eller de modersmål som eleverna har. Det kan till exempel handla om att läraren i det dagliga arbetet uppmärksammar ord och begrepp på såväl svenska som elevernas modersmål och om att se till att alla elever ges talutrymme och blir lyssnade på. Utifrån en kunskap om de enskilda elevernas bakgrund, uppfattningar och intressen kan läraren se till att varje tillfälle till interaktion och samtal tas tillvara samt uppmuntra och stödja eleverna att använda sina språk. Vid olika former av aktiviteter, till exempel musikstunder, samlingar och genomförandet av olika uppgifter, kan läraren visa intresse för att få veta mer om elevens språk och kultur och använda denna kunskap som en naturlig del i undervisningen. När det gäller material kan det bland annat handla om att det finns tillgång till olika slags läresurser på elevens modersmål, både analogt och digitalt. Här kan tillgången till skolbibliotek vara en värdefull resurs där eleverna tidigt introduceras i att nyttja bibliotekets möjligheter till läsning. Dessa läresurser utgör en god grund för reflektion och samtal. Genom att samverka med elevens föräldrar kan läraren få fördjupad information om elevens språk och ta del av föräldrarnas syn på det egna barnets språkutveckling. Denna information kan läraren ha stor nytta av i det fortsatta arbetet med att planera och genomföra undervisning på ett sätt som gör att eleverna ges goda möjligheter att utveckla såväl det svenska språket som sitt modersmål.

Den som vill fördjupa sig inom detta område kan läsa Skolverkets stödmaterial *Flera språk i förskolan – teori och praktik*.⁵⁶ Materialet handlar visserligen om förskolan men eftersom skollagens regler i denna del är desamma för förskolan som för förskoleklassen kan det med fördel användas även av lärare i förskoleklasser. Stödmaterialet relaterar till aktuell forskning och syftar till att ge ökad kunskap, inspiration och vägledning i arbetet med flerspråkighet.

55. Skolverket, *Skolverkets allmänna råd med kommentarer för förskolan*, Stockholm, 2013; 9 kap. 10 § skollagen (2010:800).

56. Skolverket, *Flera språk i förskolan – teori och praktik*, Stockholm, 2013.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Hur arbetar vi för att elever som har ett annat modersmål än svenska ska få möjlighet att utveckla det svenska språket?
2. Hur arbetar vi för att elever som har ett annat modersmål än svenska ska få möjlighet att utveckla sitt modersmål? Hur samverkar vi med föräldrar för att stödja elevernas utveckling av sitt modersmål?
3. Hur organiserar, genomför och förändrar vi undervisningen utifrån elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper så att undervisningen fungerar väl för alla elever?
4. Hur använder vi skolbiblioteket för att främja språkutveckling och stimulera till läsning för elever med annat modersmål än svenska?

Cecilia, lärare på Sätmaskolan, läser högt tillsammans med elever.

SÄTRASKOLAN, SKÄRHOLMEN

Språka, läsa och skriva

Högläsning, ett sätt att främja läs- och skrivutvecklingen, engagerar eleverna på Sätmaskolan och ger dem verktyg till en bättre läsförståelse.

Cecilia Westblad, lärare på Sätmaskolan i Skärholmen, har tillsammans med sitt arbetslag, förskoleklass och årskurs 1–3, tillägnat sig kunskaper i hur man via högläsning undervisar i läsförståelsestrategier. Det började med att specialläraren gick en kurs och blev så inspirerad att hon startade en studiecirkel för alla i arbetslaget. Det har lett till

att alla i arbetslaget nu arbetar med högläsning som en läsförståelsestrategi.

Läsförståelsestrategier redan i förskoleklass

Redan i förskoleklass är det viktigt att utveckla elevernas språkliga medvetenhet. Det innefattar mer än läsning och att kunna avkoda. Eleverna måste också förstå det de läser.

– Högläsning är en fantastisk väg in i läsförståelsen, berättar Cecilia. Via högläsningen kan eleverna utveckla sitt ordförråd och sexåringarna kan börja bekanta sig med olika läsförståelsestra-

tegrer. Det gör eleverna till aktiva och medvetna läsare.

Vad är läsförståelsestrategier?

För att kunna uppnå en bra läsförståelse behöver eleverna etablera lässtrategier. Det kan till exempel vara att kunna ställa frågor till texten, reda ut oklarheter, förutspå vad som ska hända och kunna koppla ihop textens innehåll med egna erfarenheter eller med texter man läst tidigare.

Dessa strategier, som en bra läsare använder sig av automatiskt, lyfter vi fram och lär eleverna att använda, säger Cecilia. Vi ger eleverna verktyg så att de kan hantera de texter de möter, först vid högläsning och sedan i texter som de läser själva. Men det som jag tycker är den största vinsten är att eleverna vill förstå vad de själva läser och att de inte längre nöjer sig med att bara avkoda. Förr mötte jag ganska ofta elever i årskurs 2 och 3 som

nöjde sig med att inte förstå, som läste med bra flyt utan att reflektera över innehållet.

Hur man kan arbeta med läsförståelsestrategier?

Under högläsningen arbetar Cecilias klass hela tiden med olika läsförståelsestrategier. Tillsammans reder de ut oklarheter och förklarar ord och begrepp för varandra.

– Vi uppmanar eleverna att göra kopplingar mellan egna erfarenheter, annat vi läst och den text vi läser just nu.

Vi läser ofta texter med målande språk som lätt skapar inre bilder hos den som lyssnar och ber sen eleverna att måla sin bild av det vi läst om.

”Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva ska varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga”.
(Lgr 11, s. 9)

Eleverna får förutspå vad som kommer att hända och berättar om det i grupp.

Elever jämför två texter och visar med hjälp av ringarna på likheter och skillnader.

När en ny bok introduceras får eleverna först enskilt och sedan i par fundera över vad de tror att boken kommer att handla om. De får titta på framsidan, lyssna på titeln och eventuellt baksidestexten. Sen diskuterar vi tillsammans i storgrupp och alla får berätta vad de tror att boken kan handla om och om de har läst eller upplevt något liknande tidigare. När vi sedan börjar läsa boken har alla elever skapat egna föreställningar om vad de tror ska hända.

– Vi använder också strategin att förutspå när vi kommer till något spännande avsnitt i texten för att eleverna ska få använda sin egen fantasi och kreativitet, säger Cecilia. Eleverna delas in två och två för att tillsammans diskutera vad de tror ska hända.

Spådomarna arbetar eleverna sedan vidare med på olika sätt. Eleverna kan till exempel få tala in dem på lärplattan, dramatisera dem med hjälp av animeringsappar, göra egna filmer, skriva gemensamma texter på lärplattan eller helt enkelt rita vad de tror ska hända. Sen läser vi vidare i texten för att ta reda på vad som verkligen hände.

I arbetet med elever som ännu inte läser och skriver är lärplattan ett fantastiskt verktyg. Med hjälp av den kan sexåringarna träna på att åter-

berätta och sammanfatta. När vi läst en saga kan eleverna två och två hjälpas åt att återberätta och sammanfatta sagan och att tala in den på lärplattan. De tränar då på att samarbeta och att lyssna på varandra och de lär sig hur en berättelse är uppbyggd och vikten av att hålla en röd tråd i sitt berättande.

Elever i behov av särskilt stöd och elever med annat modersmål än svenska

Elever med annat modersmål och elever i behov av särskilt stöd får hela tiden nya ord och begrepp genom att lyssna på högläsningen och delta i samtal om texten. Eleverna får även verktyg för hur de ska göra om de till exempel möter svåra ord när de börjar läsa själva. När eleverna undervisas i och får öva sig på att använda olika läsförståelsestrategier får de dessa redskap att ta till när det är dags att läsa själva. De får också en bättre förståelse för hur en berättelse är uppbyggd och det har de nytta av när de ska skriva egna texter. Detta sätt att arbeta gynnar alla elever.

– När vi som pedagoger visar modeller för hur problem och uppgifter kan lösas får eleverna verktyg att ta hjälp av när de ska arbeta självständigt.

Dramatisering av berättelse med hjälp av fingerdockor och lärplatta.

Exempel på kunskapsmål (2.2) som används

- kan använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt,
- kan samspela i möten med andra människor utifrån kunskap om likheter och olikheter i livsvillkor, kultur, språk, religion och historia,
- kan använda och ta del av många olika uttrycksformer /.../,
- kan använda modern teknik som ett verktyg /.../.

8. Övergångar och samverkan

Barn kan vara med om två övergångar mellan tre olika skolformer (förskola, förskoleklass och en obligatorisk skolform) under drygt ett års tid. Skolformerna kan vara organiserade på olika sätt och de olika verksamheterna är ofta placerade på olika platser. Detta ställer särskilda krav på både barnen och lärarna i de olika skolformerna.⁵⁷

Övergångar mellan olika skolformer

I läroplanen finns riktlinjer för hur övergångar och samverkan ska ske för att berika varje elevs mångsidiga utveckling och lärande samt stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv. Enligt läroplanen ska läraren utveckla ett samarbete mellan förskoleklass, skola och fritidshem, utbyta kunskaper och erfarenheter med personalen i förskolan och i berörda skolformer samt i samarbetet särskilt uppmärksamma elever i behov av särskilt stöd.

Frågan om barns övergångar och samverkan mellan olika skolformer har varit en återkommande fråga både i Sverige och internationellt under ett antal år. Internationell forskning visar att barns och elevers övergångar mellan olika skolformer inte bara påverkar inträdet i skolan, utan kan också påverka studieresultaten högre upp i åldrarna. Detta understryker vikten av att tillsammans i arbetslagen resonera om hur övergångar mellan skolformerna kan organiseras och genomföras för att underlätta för eleverna.⁵⁸

Lärarna i de olika skolformerna behöver ta ett gemensamt ansvar för övergångarna. De behöver förklara hur, när, var och varför olika övergångsaktiviteter genomförs. Ett gemensamt ansvarstagande ger också möjlighet till samtal om elever och verksamheter i samband med övergångarna. En utmaning för förskole-

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att samsarbetsformer utvecklas mellan förskoleklassen, skolan och fritidshemmet för att stödja varje elevs mångsidiga utveckling och lärande. (Lgr 11, s. 19)

57. H. Ackesjö, Från förväntningar till motstånd och anpassning. Fyra barns övergångar till och från förskoleklass. *Nordic Early Childhood Education Research Journal*, 6(15), 2013b, 1-23.

58. H. Ackesjö, *Barns övergångar till och från förskoleklass. Gränser, identiteter och (dis-)kontinuiteter*. Diss. Kalmar: Linnæus University Press, 2014.; Se också: Skolverket, *Förskoleklass – 6-åringars skolform? Integration förskoleklass-grundskola-fritidshem*, delrapport nr 2, Stockholm, 2000; Skolverket, *Att bygga en ny skolform för 6-åringarna. Om integrationen förskoleklass, grundskola och fritidshem*, rapport nr 201, Stockholm, 2001; Myndigheten för Skolutveckling, *Förskoleklassen – i en klass för sig*, Stockholm: Liber, 2006.

klassen är att få en progression i lärandet såväl på den enskilda elevens nivå som på gruppnivå. Genom att lärare från olika skolformer får möjlighet att förmedla och diskutera vilka erfarenheter eleverna har från den tidigare skolformen ökar förutsättningarna för lärare i kommande skolform att vidareutveckla och fördjupa dessa kunskaper och erfarenheter.⁵⁹

En förutsättning för att detta ska bli möjligt är att det finns utarbetade samverkansformer mellan förskolan, förskoleklassen, fritidshemmet och skolan.

Ett ömsesidigt möte mellan de pedagogiska synsätten i förskoleklass, skola och fritidshem kan berika elevernas utveckling och lärande.⁶⁰

SAMVERKAN OCH SAMARBETE

Det framgår av läroplanen att samarbete mellan förskoleklassen, skolan och fritidshemmet ska utgå från de nationella mål och riktlinjer som gäller för de olika verksamheterna. Ansvaret för detta arbete ligger på såväl lärare som rektorn.

Samarbetsformer mellan förskoleklass, skola och fritidshem ska utvecklas för att berika varje elevs mångsidiga utveckling och lärande. För att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv ska skolan också sträva efter att nå ett förtroendefullt samarbete med förskolan. Även av förskolans läroplan framgår att förskolan ska sträva efter att nå ett förtroendefullt samarbete med förskoleklassen, skolan och fritidshemmet. Vid övergången till nya verksamheter ska särskild uppmärksamhet ägnas de barn som behöver särskilt stöd.⁶¹

Det finns dock studier som visar att det kan vara svårt att få till en bra samverkan mellan förskoleklassen och skolan på grund av att de olika lärarkategorierna inte tilldelas tid för utbyte av erfarenheter, pedagogiska diskussioner, planering, reflektion, uppföljning och utvärdering.⁶²

Skolinspektionens regelbundna tillsyn visar att samverkan mellan lärare i förskoleklassen och grundskolan behöver förbättras. Exempelvis framkommer det att former och rutiner för överlämningsamtal mellan lärarna i förskoleklass och grundskolan kan saknas.

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att samverkan kommer till stånd med förskolan för att skapa förutsättningar för en samsyn och ett förtroendefullt samarbete.
(Lgr 11, s. 19)

59. H. Ackesjö, Children Crossing Borders. School visits as initial incorporation rites in transition to preschool class. *International Journal of Early Childhood*, 45 (3), 2013a 387–410.

60. Lgr 11, s.10.

61. Skolverket, *Läroplan för förskolan Lpfö 98*, Stockholm, reviderad 2010, avsnitt 2.5, s. 13; Lgr 11, s. 16.

62. H. Ackesjö, 2010.

Det är särskilt två faktorer som har effekt på barns framtida lärande, visar en genomförd studie i Finland. Det är dels när lärare samarbetar över läroplansgränserna med gemensamma läroplansfrågor och dels när information om barns förmågor förs över till mottagande skolform i syfte att ge lärarna ett försprång i att anpassa undervisningen till eleverna.⁶³

Genom ökad samverkan mellan förskoleklass och skola kan förskolepedagogiken färga av sig i skolans kultur och lärares olika kompetenser kan tillvaratas på ett sätt som gynnar elevers utveckling och lärande. Förutsättningar för ett samarbete är att det finns en stödjande arbetsledning och att det finns gemensam tid för lärare i de olika verksamheterna att mötas.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Hur samarbetar vi med personalen i förskolan, skolan och fritidshemmet för att stödja elevers utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv?
2. Hur kan vi utveckla former för samverkan mellan förskola och förskoleklass för att berika varje elevs mångsidiga utveckling och lärande?

63. A. Ahtola, G. Silinskas, P-L. Poikonen, M. Kontoniemi, P. Niemi & Nurmi, J-E., Transition to formal schooling: Do transition practices matter for academic performance? *Early Childhood Research Quarterly*, 26, 2011, 295–302.

HELENA ACKESJÖ

Övergångar till och från förskoleklassen

Året i förskoleklassen kan spela en viktig roll för elevernas fortsatta skolgång. Utmaningen för lärarna i förskoleklassen är att både knyta an till barnens tidigare erfarenheter från förskolan och samtidigt förbereda dem för fortsatt skolgång.

Helena Ackesjö, forskare och lärare vid Linnéuniversitetet, har i sin doktorsavhandling försökt att få en djupare förståelse för övergångarna mellan förskola, förskoleklass och årskurs 1 sett ur barnens perspektiv. I avhandlingen diskuteras de olika former för kontinuitet som barnen ger uttryck för.

– Resultaten i studien visar att övergångar mellan skolformer inte endast handlar om att barnen ska träda över institutionella gränser mellan skolformer, utan även relationella gränser mellan olika gemenskaper, säger Helena. Barns vardag i förskola och skola är övergångsrik, vilket ställer krav på barns flexibilitet.

Barnen verkar inte oroa sig så mycket över att flytta från förskolans gård till en stor skolgård. Det kan istället upplevas spännande och inspirerande då gränsen mellan förskola och förskoleklass kan göras synlig. Däremot kan de återkommande splittringarna i relationerna till andra barn bekymra dem, något som också kan påverka deras lärande. Övergångarna mellan skolformerna blir processer av både anpassning och separation vilket ställer krav på barnen.

I studien ser Helena också att elever i årskurs 1

ger uttryck för att de får göra om vissa undervisningsmoment som de redan gjort både i förskolan och i förskoleklassen. Lärare i alla skolformer har en utmaning i att befästa och vidareutveckla alla elevers kompetenser och förmågor.

– Men lärare i förskoleklass har en särskild utmaning då eleverna kommer från en mängd olika förskolor som alla arbetar med olika metoder och innehåll, understryker Helena.

” En slutsats jag kan dra är att det krävs att lärarna i förskola, förskoleklass, i fritidshem och skola samarbetar för att skapa progression i undervisningens innehåll i de olika skolformerna. ”

Helena säger avslutningsvis att:

– Den pedagogiska poängen med förskoleklassen är att den utgör en plats där barnen, utan yttre krav på prestationer, får tid att förbereda sig på möten med olikheter, kontraster och variationer i undervisningsinnehåll och gemenskaper. Hur förskoleklassåret, och övergångarna till och från förskoleklassen, hanteras skulle därmed kunna få effekter på barnens fortsatta skolgång.

UPPSALA KOMMUN

Nätverk och samarbete för kontinuitet, utveckling och lärande

I Uppsala kommun finns ett kommunövergripande nätverk för kommunens förskoleklasser. Nätverket är ett resultat av den utbildning kommunen satsade på för förskoleklassen i samband med implementeringen av den nya läroplanen 2011. Satsningen var mycket uppskattad och lärarna önskade få fortsätta att träffas regelbundet i nätverksform.

Det kommunövergripande nätverket omfattar femtio skolor som träffas regelbundet en gång per termin. Det bidrar till att lärarna får både kompetensutveckling och tid för erfarenhetsutbyte. Nätverket är i sin tur uppdelat i sex områdesnätverk som träffas två gånger per termin och leds av nätverksledare. Två kommunala samordnare har det övergripande ansvaret.

– Vår uppgift är att ansvara för träffarna i det kommunövergripande nätverket och att stödja nätverksledarna i de olika områdena med planering och innehåll till områdesträffarna, säger Lena Jansson, rektor på Valsätraskolan och en av kommunens två samordnare.

I samband med utbildningen för förskoleklasserna upptäcktes många olikheter mellan skolorna i kommunen. Detta följdes upp med en enkätundersökning om förskoleklassen riktad till lärarna. Bland annat ställdes frågan om hur samarbetet med förskolan och grundskolan ser ut. Av svaren framgick att samarbetet oftast var

rent organisatoriskt och att samarbete rörande arbetssätt, arbetsformer och innehåll sällan förekom. Resultatet av enkätundersökningen ledde till att verksamheterna såg över hur de bättre kunde organisera tid för samarbete kring det pedagogiska innehållet.

Lena Jansson

FLOGSTASKOLAN

– samsyn och kontinuitet

Flogtaskolan är en av skolorna i Uppsala kommun som har utvecklat samarbetet mellan förskola, förskoleklass, fritidshem och skola. Malin Sandlund, rektor för förskoleklass och årskurs 1–3, tycker att det är viktigt att lärarna i de olika skolformerna samarbetar för att kunna bygga vidare på det eleverna har med sig när de kommer från en skolform och går vidare till nästa.

– Kontinuitet är viktigt för elevers utveckling och lärande och det skapar vi tillsammans genom att samarbeta och arbeta för en gemensam syn på kunskap och lärande. Det är grunden för hur vi organiserar verksamheten, säger Malin. Vi tycker att det är viktigt att de erfarenheter och kunskaper som eleverna har med sig från förskolan tas till vara när eleverna börjar i förskoleklassen och likaså att eleverna får fortsätta

att utvecklas när de slutar förskoleklassen och börjar årskurs 1. Det är mitt ansvar som rektor att planera och organisera möten där lärare från förskolan och förskoleklassen kan mötas. Det samma gäller för lärarna i förskoleklassen och årskurs 1 till 3.

Nätverk förskola och förskoleklass

För att få en kontinuitet och gemensam syn på kunskap och lärande så ingår lärarna i förskoleklasserna tillsammans med rektorn och närområdets förskolor och förskolechefer i ett nätverk där de träffas ett antal gånger per läsår.

– I nätverket har vi möjlighet att föra pedagogiska diskussioner och jämföra förskolans och skolans mål och arbetssätt, säger Malin. Vi får ta del av hur förskolorna arbetar, hur vi bäst kan ta

emot nya elever och vilka förväntningar de och föräldrarna har. Innan eleverna börjar hos oss har vi också överlämnandesamtal med förskolans förskollärare.

Gemensamt arbetslag förskoleklass och årskurs 1–3

På Flogstaskolan ingår lärarna i förskoleklassen tillsammans med personal från fritidshemmet i samma arbetslag som lärarna i årskurs 1–3.

– Syftet med denna organisation är att lärarna ska få möjlighet att samarbeta kring eleverna och

Malin Sandlund

På bild från vänster: Linus Sundbom, assistent. Johannice Grahn Carlsson, förstelärare förskoleklass-grundskola. Malin Sandlund, rektor. Christer Widegren, barnskötare förskoleklass. Karin Jaresved Andersson, specialpedagog.

byta erfarenheter om val av arbetssätt och arbetsformer för att på så sätt kunna skapa en progression i undervisningen, säger Malin.

Malin nämner också vikten med att ha gemensam fortbildning för att skapa samsyn. I Flogstaskolan har lärarna under två läsår fått stöd av en forskare med att utveckla och utvärdera läs- och skrivundervisningen. Satsningen har resulterat i att lärarna nu har en gemensam syn på språkläs- och skrivutveckling och på så sätt kan den kunskap som eleverna har med sig från förskoleklassen på ett naturligt sätt utvecklas vidare i skolan. Detta har lett till att pedagogiska samtal och erfarenhetsutbyte är vardagliga inslag för lärarna.

– I och med att lärare etablerat en gemensam förståelse och syn på språk- läs- och skrivutveckling blir det också lättare för specialpedagogen att komma in och förstärka undervisningen, säger Malin. Specialpedagogen blir navet i arbetet och följer eleverna från förskoleklassen och vidare in i skolan, och fungerar också som handledare för lärarna, avslutar Malin.

” Eleverna uppmuntras att skriva på sitt eget sätt från första dagen i förskoleklassen. Det är lustfyllt och miljön inspirerar till skriftspråkliga aktiviteter. Grundinställningen är att alla kan skriva och det gör att alla elever får känna att de duger och att de lyckas. Detta synsätt går som en röd tråd från förskoleklass och till årskurs tre – allt för att skapa en kontinuitet för eleverna.
(Karin Jaresved Andersson, specialpedagog på Flogstaskolan)

9. Att följa upp elevernas utveckling och lärande

Det ingår som en central del i lärarens arbete att följa upp varje elevs utveckling och lärande i förhållande till målen för verksamheten och detta gäller även i förskoleklassen. Graden av måluppfyllelse avgörs genom en bedömning av hur väl förskoleklassen arbetar i riktning mot de övergripande målen i läroplanen. Däremot finns det inga specifika kunskapskrav för förskoleklassen.

Genom att följa upp elevernas utveckling och lärande i relation till nationella mål för verksamheten får läraren möjlighet att bedöma om verksamheten är utformad på ett sådant sätt att den utgår från de enskilda elevernas olika förutsättningar och behov, deras bakgrund, erfarenheter, språk och intressen. Genom uppföljning får läraren underlag för det fortsatta arbetet med att planera och genomföra verksamheten så att eleverna får det stöd och den stimulans som de behöver för sin fortsatta utveckling och sitt lärande.

REKTORNS ANSVAR

Rektorn har ett särskilt ansvar för att formerna för samarbete mellan skolan och hemmen utvecklas och att föräldrarna får information om skolans mål och sätt att arbeta och om olika valalternativ.
(Lgr 11, s. 19)

Samverkan och samarbete mellan förskoleklassen och hemmet

I förskoleklassens uppdrag ingår att läraren ska samverka med och fortlöpande informera föräldrarna om elevens skolsituation, trivsel och kunskapsutveckling.⁶⁴ Informationen kan förmedlas på olika sätt, till exempel genom veckobrev och vid möten och samtal mellan läraren och föräldrar, samt genom utvecklingssamtal. Vilka kraven är på samarbete, samverkan och information framgår både i skollagen och läroplanen.⁶⁵

UTVECKLINGSSAMTAL

I förskoleklassen ska läraren, eleven och elevens vårdnadshavare minst en gång per läsår ha ett utvecklingssamtal om elevens utveckling och lärande.⁶⁶ När kravet på

64. Lgr 11, s. 16.

65. 3 kap. 4§ skollagen; 9 kap. 11 § skollagen; Lgr 11, avsnitt 2.4, s. 16. och 2.8, s. 18.

66. 9 kap. 11 § skollagen.

utvecklingssamtal infördes var syftet bland annat att samtalet skulle bidra till en stärkt samverkan mellan skolan och hemmen.

Genom att utvecklingssamtalet ska handla om elevens utveckling och lärande kan det sägas ha både en tillbakablickande och en framtidsyftande funktion. Den tillbakablickande delen handlar om att belysa elevens utveckling och lärande fram till tidpunkten för utvecklingssamtalet, medan den framtidsyftande delen handlar om hur verksamheten kan utformas fortsättningsvis för att stödja och stimulera elevens fortsatta utveckling och lärande.

Utvecklingssamtalet bör präglas av respekt och förtroende mellan parterna och kännetecknas av att läraren visar tilltro till och har positiva förväntningar på elevens möjligheter att utvecklas.⁶⁷

Under utvecklingssamtalet kan eleven berätta om sin syn på hur det fungerar i förskoleklassen, om sina intressen och behov och vad han eller hon vill göra och lära sig. Eleven kan också behöva tala om hur eleven upplever olika situationer eller förhållanden. Elevens vårdnadshavare kan utifrån sin kunskap och känedom om det egna barnet ge sin syn på barnets utveckling och situation i skolan. Vårdnadshavare kan också ha behov av att ta upp olika funderingar, till exempel om hur arbetet bedrivs i förskoleklassen och vilket syfte utbildningen har. Läraren kan under samtalet, förutom att informera om hur eleven utvecklas och lär sig nya saker, berätta om hur arbetet i förskoleklassen bedrivs, vilka mål och riktlinjer som gäller för förskoleklassen.

I slutet av utvecklingssamtalet kan läraren sammanfatta vad som har kommit fram under samtalets gång. Det ger en möjlighet för alla närvarande att få en samlad bild av vad som har sagts och eventuella oklarheter kan uppmärksammas.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Vilken struktur har våra utvecklingssamtal idag, hur kan samtalen utvecklas så att det tydligt inriktas mot elevens utveckling och lärande?
2. Hur involverar vi eleven och elevens vårdnadshavare i utvecklingssamtalet så att de får ge sin syn på hur det fungerar i förskoleklassen och berätta om elevens intressen och behov och vad han eller hon vill göra och lära sig?

67. Skolverket, *Skolverkets allmänna råd med kommentarer om utvecklingssamtalet och den skriftliga individuella utvecklingsplanen*, Stockholm, 2013.

VITTRASKOLAN, HALMSTAD

Pedagogisk relation och dokumentation för ökad måluppfyllelse

– Jag har höga förväntningar på lärarna i förskoleklassen, men jag ger dem också tid till gemensam reflektion och möjligheter att kontinuerligt arbeta med sitt inre kvalitetsarbete, säger Carina Uvenfeldt, rektor för Vittraskolan i Halmstad.

Carina har ansvar för både förskola, förskoleklass och grundskola. Hon berättar hur hon tillsammans med lärarna aktivt arbetar med att förbättra och utveckla verksamheten.

Pedagogisk relation och bra övergångar

När sexåringarna börjar i förskoleklass följer en av förskollärarna från förskolan med till förskoleklassen. Syftet är att skapa en kontinuitet och en god pedagogisk relation till elever, föräldrar och kollegor.

– Vi har jobbat mycket med att fokusera på uppdraget och sätta eleverna i centrum, säger Carina. Genom olika arbetsgrupper både inom respektive skolform och i så kallade tvärgrupper har vi gemensamt haft möjlighet att utveckla hela verksamheten.

Dokumentation

Dokumentationen är central för Vittraskolans kvalitetsarbete och förskoleklassen har inspirerats av förskolan där man tillsammans med barnen dokumenterar lärandet i tal, skrift, bild och film.

– Det är A och O att följa upp elevernas utveckling och lärande. Det handlar inte bara om att visa vad vi gör utan också hur och varför, kopplat till läroplanen, säger Carina. Dokumentationen är ett lärandedokument och en bra gemensam utgångspunkt som vi har med oss i vårt interna kvalitetsarbete där vi gemensamt reflekterar över vårt arbete. Den ligger också till grund för våra utvecklingssamtal och dialog med föräldrarna.

Utvecklingssamtal

Inför utvecklingssamtalen har lärare och elev tillsammans gått igenom hur eleven vill att mötet ska gå till och vad i dokumentationen i form av bilder och filmer som de vill ta med. Samtalen leds av eleven själv.

– Både elev och föräldrar involveras i samtalen med utgångspunkt i elevens berättelse kopplat till dokumentationen, säger Carina. Läroplansmålen blir på det sättet mer levande och förståeliga för föräldrarna.

Carina Uvenfeldt

Samarbete med hemmet

– Vi tycker att det är viktigt att ha goda relationer till föräldrarna och informerar dem kontinuerligt om vad vi gör i förskoleklassen, säger Carina. I veckobreven summerar vi inte bara veckan utan knyter an våra aktiviteter och projekt till läroplanen. Sociala medier använder vi oss också mycket av.

Under våren får föräldrarna ta del av vad förskoleklassen har arbetat med under läsåret.

– Inför detta tillfälle reflekterar eleverna tillsammans med lärarna kring en tankekarta som visar alla förväntningar eleverna hade då de började i

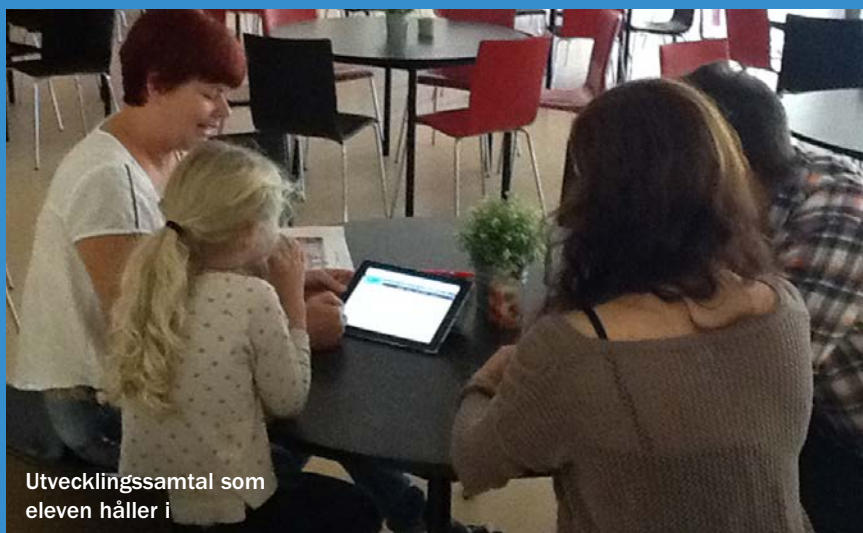
” Det är A och O att följa upp elevernas utveckling och lärande. Det handlar inte bara om att visa vad vi gör utan också hur och varför, kopplat till läroplanen.”

förskoleklassen, säger Carina. Gemensamt väljer de också ut bilder som de vill ha med. Lärarna sammanställer sedan allt material med kopplingar till läroplanen för att visa föräldrarna hur arbetet i förskoleklassen bedrivs.

Lärare och elev förbereder sig inför utvecklingssamtal

” Minst en gång varje läsår ska läraren, eleven och elevens vårdnadshavare ha ett utvecklingssamtal om elevens utveckling och lärande.”
(9 kap. 11 § skollagen)

Utvecklingssamtal som eleven håller i

10. Systematiskt kvalitetsarbete i praktiken

REKTORNS ANSVAR

Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektorn ansvarar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och kunskapskraven.
(Lgr 11, s. 18)

På huvudmanna-, förskole- och skolenhetsnivå ska det enligt skollagen bedrivas ett systematiskt kvalitetsarbete. Det innebär att verksamheten systematiskt och kontinuerligt ska följas upp, resultaten ska analyseras i förhållande till de nationella målen och utifrån detta ska det genomföras ett arbete som syftar till att planera och utveckla utbildningen.⁶⁸

Syftet med det systematiska kvalitetsarbetet är att nå en ökad måluppfyllelse i förhållande till de nationella målen för utbildningen, men också att skapa delaktighet och dialog om måluppfyllelsen och om orsakerna till eventuella brister. Ytterst kan det systematiska kvalitetsarbetet sägas handla om att se till att alla barn och elever erbjuds en likvärdig utbildning av god kvalitet.

Systematiskt kvalitetsarbete bedrivs cykliskt och innehåller flera delar. Det kan illustreras så här:

Det är många som har ett ansvar för att verksamheten i förskoleklassen håller en god kvalitet. Huvudmannen har det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs i enlighet med styrdokumentet, att det finns förutsättningar för att arbeta i riktning mot de nationella målen samt för hur resurserna fördelas. Som en del i detta ansvar ingår att huvudmannen ska bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Rektorn har ett motsvarande ansvar på skolenheten. Hur det systematiska kvali-

68. 4 kap. 3 och 4 §§ skollagen.

tetsarbetet bedrivs kan se olika ut men det handlar som regel om att involvera flera nivåer; individnivå, gruppnivå (elevgruppen och arbetslaget) och organisationsnivå (skolenheten).

I förskoleklassen gör läraren hela tiden olika former av observationer i det dagliga arbetet och samtalar med elever, övrig personal och föräldrar. Läraren kan på så sätt följa upp genomförandet av verksamheten och utifrån detta analysera om den är utformad på ett sätt som svarar mot elevernas olika förutsättningar och behov. Läraren får därigenom en återkoppling på hur verksamheten fungerar och vad som eventuellt behöver förändras eller utvecklas framöver för att eleverna ska ges förutsättningar att få det stöd och den stimulans som de behöver för att utvecklas så långt som möjligt. Lärarnas uppföljningar och analyser behöver sedan diskuteras och analyseras på en mer övergripande nivå. Som en del i detta kan diskussioner föras i arbetslaget. Ett arbetslag kan vara organiserat på olika sätt; i en del arbetslag ingår det personal som arbetar enbart i förskoleklassen medan det i andra kan ingå personal från förskoleklassen, grundskolan och fritidshemmet. Oavsett hur ett arbetslag är organiserat kan frågor om genomförda, liksom planerade, aktiviteter behöva diskuteras. En central fråga att utgå ifrån är då: Hur förhåller sig aktiviteterna i relation till de nationella målen och vilka resultat nås? En kontinuerlig avstämning och analys av genomförandet av verksamheten i förhållande till de nationella målen är grundläggande för arbetet.

Det är inte enbart lärare och övrig personal som behöver medverka i kvalitetsarbetet på enhetsnivå. Även eleverna ska enligt skollagen ges möjlighet att medverka.⁶⁹ Rektorn bör därför tillsammans med personalen skapa rutiner för hur eleverna ska kunna medverka utifrån deras ålder och mognad. På motsvarande sätt bör det skapas rutiner för hur vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta.⁷⁰

Mer om det systematiska kvalitetsarbetet finns att läsa i Skolverkets allmänna råd Systematiskt kvalitetsarbete. På Skolverkets webbplats finns det också material om vad kvalitetsarbetet kan innebära i praktiken.⁷¹

Vad gäller discussionsfrågor i anslutning till detta avsnitt hänvisar vi till Skolverkets verktyg för självskattning *BRUK (Bedömning, Reflektion, Utveckling, Kvalitet)*.⁷²

69. 4 kap. 4 § skollagen.

70. Skolverket, *Skolverkets allmänna råd med kommentarer om systematiskt kvalitetsarbete för skolväsendet*. Stockholm, 2012.

71. Se www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete.

72. Se www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete/bruk.

ENKÖPINGS KOMMUN

Kvalitetsarbete för att tydliggöra förskoleklassens roll

Under 2013 startade Enköpings kommun en process kring ett kvalitetsarbete för att tydliggöra förskoleklassens uppdrag och öka samsynen på barnens utveckling från förskola till förskoleklass och sen vidare in i skolan. Förskoleklassen är en viktig länk i detta arbete. Totalt rör det sig om 21 förskoleklasser med cirka 35 pedagoger. Idag har de fått till ett fungerande nätverk där alla lärare för förskoleklasserna ingår och de träffas en gång per månad.

Tobias Åsell, verksamhetschef för grundskolan i Enköpings kommun, berättar:

– Kombinationen av ett ökat fokus på kunskapsuppdraget i kursplanerna i den nya läroplanen för grundskolan och förskolans reviderade läroplan påverkar förskoleklassens verksamhet och vi såg ett behov att utifrån det förtydliga förskoleklassens uppdrag.

Delarna i kvalitetsarbetet

Enligt Tobias så är själva kärnprocessen i förskoleklassen undervisningen. Han påpekar att

Tobias Åsell – verksamhetschef grundskola, Ann-Charlotte Silén – förskollärare och förstelärare, Annika Enbom – förskolechef och medlem i styrgruppen, Anna-Karin Söderström – konsult, Kerstin Bratt – biträdande rektor och medlem i styrgruppen

det innefattar väl gjorda förberedelser som till exempel bra övergångar mellan skolformerna där nyckeln är att få till en fortlöpande undervisning med progression. Med en ökad samsyn i kommunen underlättas denna process.

– Steg nummer ett har varit att definiera förskoleklassens uppdrag. Det gör att medarbetarna i förskoleklasserna är rustade att beskriva och kommunicera sin verksamhet – både inom och utanför organisationen. Det ger dem också större mandat när de träffar förskolan och grundskolan, säger Tobias.

Kommunen har satsat på att skapa förutsättningar för personalen i förskolan, förskoleklassen och skolan att träffas och resonera kring val av arbetssätt, verktyg och metoder så att skolformerna kan länka i varandra. Detta skiljer sig mot tidigare då man mer fokuserade på enskilda barn och diskuterade dem.

– Det är vårdnadshavarna som ska stå för berättelsen om barnet resonerar vi, säger Tobias.

Utifrån denna del i planeringen av undervisningen där pedagogerna knyter an till barnens tidigare erfarenheter från förskolan så har de arbetat vidare med att tillsammans utforma förskoleklassens målbild. Den bygger på Lgr 11 del ett och två, samt del tre som används för att orientera sig om den fortsatta skolgången för eleven.

Organiseringen av utvecklingsarbetet

Enköpings kommun bestämde sig för att involvera samtliga medarbetare i förskoleklassen i utvecklingsarbetet och fick samtidigt möjlighet att ansöka om medel för karriärtjänster.

– Eftersom vi såg vikten av att se långsiktigt på förskoleklassens utvecklingsarbete så beslutade vi att inrätta en förstelärartjänst mot förskoleklass,

säger Tobias. Detta trots att vi inte får statligt bidrag för det då det inte omfattar förskollärare.*

Ann-Charlotte Silén, förskollärare, blev rekryterad till tjänsten som förstelärare och driver idag kvalitetsarbetet i förskoleklasserna tillsammans med lärarna. Hon sitter med i kommunens styrgrupp som leder arbetet och där Tobias är ansvarig. I styrgruppen finns representanter från alla skolformer.

– Styrgruppens sammansättning med representanter från verksamhetens alla delar ger en snabb förankring på alla nivåer, säger Tobias.

Rektorns ansvar

Rektorerne har en viktig roll i Enköpings utvecklingsarbete.

– Satsningen på förskoleklassen kan bara bli verklighet om rektorerna skapar förutsättningar för det. Vi som huvudman kan initiera och erbjuda bra stöd för våra rektorer men förutsättningarna handlar mycket om rektorernas intresse för att utveckla verksamheten, avslutar Tobias.

UPPDRAG SOM FÖRSTELÄRARE

– I min roll som förstelärare arbetar jag för att öka samsynen på barnets/elevers utveckling från förskola till skola så att varje barn ska få chans att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar, säger Ann-Charlotte.

Ann-Charlotte Silén är förskollärare och förstelärare för förskoleklasserna i Enköpings kommun. Hon jobbar med att driva kvalitetsarbetet för förskoleklasserna och fungerar som handledare och

* Det står en huvudman fritt att, utan att ansöka om statsbidrag, inrätta karriärsteg för lärare. Dessa steg behöver då inte följa villkoren i statsbidragsförordningen (Prop. 2012/136).

stöd ute i verksamheterna. Hon håller också i ett nätverk där alla lärare för förskoleklasserna träffas en gång per månad.

Kvalitetsarbetets innehåll och tillika förskoleklassernas pedagogiska plattform är ett material som alla pedagoger gemensamt arbetat fram.

– Efter att vi tillsammans har arbetat fram en gemensam målbild för förskoleklassen kopplat till läroplanen, så har vi kunnat identifiera våra styrkor och svagheter, säger Ann-Charlotte.

Exempel på styrkor i verksamheten är att det finns ett stort engagemang, hög arbetsmoral, mottagnings- och utvecklingssamtal, dokumentationsmallar och olika handlingsplaner. Däremot

berättar Ann-Charlotte att de behöver förbättra planeringen och gå igenom övergångarnas innehåll samt samtala och jobba ihop en samsyn kring barnets utveckling och lärande.

– När eleven börjar i förskoleklass har vi ett mottagningssamtal. Vi möter varje elev och förälder på ett respektfullt sätt, visar tillit och reflekterar tillsammans över vad barnet kan och vill kunna. Föräldern och barnet är bärare av historien kring barnet. Mottagningssamtalet tillsammans med förskoleklassens målbild ligger sedan till grund för den fortsatta planeringen och genomförandet av undervisningen i förskoleklassen. Vi utgår således från vad varje elev, men också vad gruppen är intresserade av.

Detta planeringsdokument är levande och uppdateras ofta under läsårets gång. Avstämning med föräldrarna sker under utvecklingssamtalen.

– Det är viktigt att ta reda på vad och hur barnet lärt sig i förskolan så att vi i förskoleklassen kan ta vid och inte upprepa det som eleven nyss lärt sig, fortsätter Ann-Charlotte. Detsamma gäller när vi lämnar över till årskurs 1. Det är inte som tidigare då det i dokumentationen enbart stod vad vi har gjort. Nu beskriver vi även hur vi har gjort det så att det inte blir en upprepning för eleverna.

En förutsättning för att förverkliga kommunens och nätverkets förbättringsarbete kring förskoleklassens uppdrag är enligt Ann-Charlotte förankringen från nätverket till rektorerna ute på skolorna samt till förvaltningen och tillbaka.

– Genom denna satsning träffar jag en styrgrupp som består av rektorer, en förskolechef och verksamhetschefen, vilket ger en styrka eftersom vi då tillsammans kan enas om fortsatta strategier för att driva arbetet vidare, avslutar Ann-Charlotte.

Förskollärare och förstelärare Ann-Charlotte Silén.

VÄXJÖ KOMMUN

Systematiskt kvalitetsarbete

Växjö kommun har sedan 2012* startat ett övergripande utvecklingsarbete för att förbättra sitt systematiska kvalitetsarbete ute bland sina förskolor, grundskolor, fritidshem och grundsärskolor. Det innefattade också samtliga förskoleklasser i kommunen. Kommunen har framför allt fokuserat tre utvecklingsområden: övergångarna mellan olika skolformer, elevers utveckling och lärande, samt allsidiga kontakter och social gemenskap.

Pedagogisk samsyn vid övergångar

Tomas Lindh, verksamhetsutvecklare i Växjö kommun, berättar att man arbetat på alla nivåer. Skol- och barnomsorgsförvaltningen har gett uppdrag till enheterna att införa rutiner för alla övergångar som sker från förskola till årskurs sju. Varje enhet organiserar sedan arbetet utifrån det. Det har börjat ge resultat och övergångarna mellan förskola och förskoleklass fungerar bättre idag. Personalen i verksamheterna upplever att det finns en ökad pedagogisk samsyn.

– Nu är tiden mogen att lägga mer fokus på övergångarna mellan förskoleklass och årskurs 1 där alla inte kommit lika långt men där det finns goda exempel, säger Tomas.

Ett område där man aktivt jobbat med övergångarna är Ingelstads skolområde. Där har

förskolechefen tillsammans med rektorn formulerat handlingsplaner för varje övergång. Berörd personal planerar sedan tillsammans hur övergångarna ska genomföras, följas upp och utvärderas. Som ett led i detta arbete har arbetsrotationer införts.

Förskollärare från förskolan följer med till förskoleklassen och från förskoleklassen till årskurs 1 om deras behörighet tillåter. Lärarna har också genomfört organiserade studiebesök och auskultationer i varandras verksamheter för att få en ökad kunskap om varandra och för att utveckla en pedagogisk samsyn. Besöken har sedan följts upp i arbetslagen där man tillsammans diskuterat och reflekterat kring det man har sett hos varandra.

Tomas Lindh

Elevers utveckling och lärande

Tomas välkomnar ett förtydligande av förskoleklassens uppdrag som ett stöd till lärarna vid planering och genomförande av verksamheten.

– Mycket fokus läggs idag på det svenska språket och matematiskt tänkande i förskoleklassen vilket är bra, säger Tomas. Dessa mål utgör emellertid endast en del av innehållet och behöver integreras med de övriga övergripande målen.

Vidare berättar Tomas att undervisningen tenderar att vara traditionell och att förvaltningen

* Det systematiska kvalitetsarbetet kom till efter att Växjö kommun fått kritik vid Skolinspektionens tillsyn. De åtgärder som har vidtagits, har Skolinspektionen följt upp och gett positiv respons på.

vill främja fler och olika uttrycksformer. Ett exempel på detta är entreprenöriellt lärande.

– Vi vill att entreprenöriellt lärande ska genomsyra hela vår verksamhet, säger Tomas.

” **Entreprenöriella kompetenser är att kunna se möjligheter och våga ta initiativ, att kunna omsätta idéer till handling genom att planera och samarbeta med andra och att kunna lösa problem.”**

Alla arbetslagsledare inom för-, grund- och grundsärskolan kommer nu att utbildas inom entreprenöriellt lärande. Tanken är att alla 250 arbetslag genom ett kollegialt lärande själva ska utarbeta en strategi för hur entreprenöriellt lärande kan införlivas i undervisningen och hur lärarna kan utveckla trygghet, nyfikenhet, kreativitet och engagemang hos eleverna. Entreprenöriella kompetenser är att kunna se möjligheter och våga ta initiativ, att kunna omsätta idéer till handling genom att planera och samarbeta med andra och att kunna lösa problem.

– Entreprenöriellt lärande är ett pedagogiskt förhållningssätt som ska genomsyra allt som görs i undervisningen, säger Tomas. För att strategierna ska kunna sjösättas behöver de kännetecknas av teamarbete, utmaningar och samarbete med om-

världen. Det är viktigt att det eleverna gör sätts i ett större sammanhang och att man i förskoleklassen till exempel utnyttjar möjligheten att anamma en helhetssyn på lärande och integrera olika ämnen på ett kreativt och lustfyllt sätt.

Allsidiga kontakter och social gemenskap

– Vi kunde konstatera att alla förskoleklasser hade former för att främja allsidiga kontakter och social gemenskap, säger Tomas.

Vanliga arbetssätt är att eleverna i förskoleklass deltar i tvärgrupper vid skolövergripande aktiviteter så som friluftsdagar och traditionella samlingar. En stor andel av eleverna i förskoleklassen är inskrivna på fritidshemmet där även elever i olika årskurser deltar. Fadderverksamhet mellan äldre elever och eleverna i förskoleklass sker på flera enheter. Det kan ta sig uttryck i att äldre elever läser eller leder rastaktiviteter för förskoleklassens elever.

– Kopplat till entreprenöriellt lärande vill vi med detta utvecklingsområde öka vårt samarbete med omvärlden, det vill säga aktörer utanför skolan, för att göra skolarbetet mer verklighetsförankrat för eleverna, avslutar Tomas.

Referenser

- Ackesjö, H. (2014). *Barns övergångar till och från förskoleklass. Gränser, identiteter och (dis-)kontinuiteter*. Diss. Kalmar: Linnæus University Press.
- Ackesjö, H. (2010). *Läraridentiteter i förskoleklass. Berättelser från ett gränsland*. Licentiatstudie. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Ackesjö, H. (2013a). Children Crossing Borders. School visits as initial incorporation rites in transition to preschool class. *International Journal of Early Childhood*, 45(3), 387-410. (Published Online 130221, DOI 10.1007/s13158-013-0080-7).
- Ackesjö, H. (2013b). Från förväntningar till motstånd och anpassning. Fyra barns övergångar till och från förskoleklass. *Nordic Early Childhood Education Research Journal*, 6(15), 1–23.
- Ackesjö, H. & S. Persson. (2010). Skolförberedelse i förskoleklass, att vara lärare-i-relation i gränslandet. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 15(2/3), 142–163.
- Ahtola, A., Silinskas, G., Poikonen, P-L., Kontoniemi, M., Niemi, P. & Nurmi, J-E. (2011). Transition to formal schooling: Do transition practices matter for academic performance? *Early Childhood Research Quarterly*, 26, 295–302.
- Bishop, A.J. (1988a). *Mathematical enculturation: A cultural perspective on mathematics education*. Dordrecht: Kluwer.
- Bishop, A.J. (1988b). Mathematics education in its cultural context. *Educational Studies in Mathematics*, 19, 179–191.
- Davidsson, B. (2002). *Mellan soffan och katedern. En studie av hur förskollärare och grundskollärare utvecklar pedagogisk integration mellan förskola och skola*. Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Gannerud, E. & Rönnerman, K. (2006). *Innehåll och innebörd i lärares arbete i förskola och skola: En fallstudie ur ett genusperspektiv*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Gustafsson, J. (2003). *Integration som text, diskursiv och social praktik*. Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Hakkarinen, P. (2004). Narrative Learning in the Fifth Dimension. *Outlines Critical Practice Studies*, (6) 1, 2004, 5–20.
- Hakkarinen, P. & Bredikyte, M. (2008). The zone of proximal development in play and learning. *Cultural historical psychology*, (5)2, 5–20.
- Hattie, J.A.C. (2012). *Synligt lärande för lärare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hattie, J.A.C. (2009). *Visible learning : a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Oxon: Routledge.
- Haug, P. (1992). *Educational reform by experiment. The Norwegian experimental educational programme for six-year-olds (1986–1990) and subsequent reform*. Diss. Stockholm: HLS Förlag.
- Heikkilä, M. (2006). *Kommunikativa resurser för lärande. Barns gester, blickar och tal i tre skolmiljöer*. Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Education, 2006.
- Håkansson, G. (2003). *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012). *Utmärkt undervisning: Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Karlsson, M., Melander, H., Pérez Prieto, H & Sahlström, F. (2006). *Förskoleklassen – ett tionde skolår?.* Stockholm: Liber.
- Munkhammar, I. (2001). *Från samverkan till integration: arena för gömda motsägelser och förgivet tagna sanningar : en studie av hur förskollärare, fritidspedagoger och lärare formar en samverkan*. Diss. Luleå: Luleå Tekniska.
- Myndigheten för Skolutveckling. (2006). *Förskoleklassen – i en klass för sig*. Stockholm: Liber.
- Nilsson, M. (2003). *Transformation Through Integration: An Activity Theoretical Analysis of School Development as Integration of Child Care Institutions and the Elementary School*. Diss. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Pramling Samuelsson, I. & Mauritzon, U. (1997). *Att lära som sexåring: en kunskapsöversikt*, Stockholm: Liber.
- Prop. 20012/13:136. *Karriärvägar för lärare i skolväsendet m.m.*

Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*

Prop. 1997/98:94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.*

SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Simeonsdotter Svensson. A. (2009). *Den pedagogiska samlingen i förskoleklassen. Barns olika sätt att erfara och hantera svårigheter*. Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Skolverket. (2013). *Flera språk i förskolan – teori och praktik*. Stockholm.

Skolverket. (2013). *Forskning för klassrummet – Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*. Stockholm.

Skolverket. (2014). *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm.

Skolverket. (2013). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer för förskola*. Stockholm.

Skolverket. (2013). *Skolverkets allmänna råd om utvecklingssamtalet och den skriftliga individuella utvecklingsplanen*. Stockholm.

Skolverket. (2013). *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport 387. Stockholm.

Skolverket. (2012). *Skolverkets allmänna råd för planering och genomförande av undervisningen*. Stockholm.

Skolverket. (2012). *Skolverkets allmänna råd om systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*. Stockholm.

Skolverket. *Läroplan för förskolan Lpfö 98*. Stockholm.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, (Lgr 11).

Skolverket. (2011). *Läroplan för specialskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, (Lspec 11).

Skolverket (2011). *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, (Lsam 11).

Skolverket (1994). Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94.

Skolverket. (2001). *Att bygga en skolför 6-åringar. Om integration förskoleklass, grundskola och fritidshem*. Rapport nr 201. Stockholm: Liber.

Skolverket. (2000). *Förskoleklass – 6-åringars skolför? Integration förskoleklass – grundskola – fritidshem*, Skolverkets delrapport nr 2. Stockholm: Liber.

Skolverket (2000). *Strategi för Skolverkets arbete med de demokratiska värdena*. Stockholm: Skolverket.

SOU 2010:67. *I rättan tid? Om ålder och skolstart*. Stockholm.

SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning*. Stockholm.

Thyrén, L. (2013). *"Vi får ju inte riktigt förutsättningarna för att genomföra det som vi vill": En studie om lärares möjligheter och hinder till förändring och förbättring i praktiken*. Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothenburgensis.

Thörner, A. (2007). *Att vara sex år och gå i förskoleklass*. Projektrapport 1:2007. Borås: Institutionen för pedagogik. Högskolan i Borås.

UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige.

www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete.

Förskoleklassens uppdrag är att stimulera elevernas utveckling och lärande och förbereda dem för fortsatt utbildning. Skolverket har tagit fram detta stödmaterial för att förtydliga förskoleklassens uppdrag utifrån skollag, läroplan, forskning och beprövad erfarenhet.

Materialet vänder sig i första hand till verksamma i förskoleklass och rektorer som leder och samordnar det pedagogiska arbetet vid en skolenhet. Materialet kan även vara av intresse för skolhuvudmän, verksamma i förskolan, fritidshemmet, grundskolan, specialskolan, sameskolan och grundsärskolan.